अक्षर ह्रस्व हुन्छ । सप्तम अक्षर दोस्रो र चौथो पाउमा ह्रस्व हुन्छ भने प्रथम र तेस्रो पाउमा दीर्घ हुन्छ । जस्तै –

भाषा हो सभ्य¹ता² ³हाम्रो सारा उदय⁴ ⁵उ⁶न्नति,
जीत वैभव⁴ ²भाषा¹मै बाँच्तछन पछि¹ ³सम्म⁴ यी ।।

१. प्रत्येक पाउको पाँचौं अक्षर ह्रस्व हुन्छ । जसलाई '१' अङ्कले देखाइएको छ ।
२. प्रत्येक पाउको छैठौं अक्षर दीर्घ हुन्छ । जसलाई '२' अङ्कले देखाइएको छ ।
३. पहिलो र तेस्रो पाउको सातौं अक्षर दीर्घ हुन्छ । जसलाई '३' अङ्कले देखाइएको छ ।
४. दोस्रो र चौथो पाउको सातौं अक्षर ह्रस्व हुन्छ । जसलाई '४' अङ्कले देखाइएको छ ।

संस्कृतजिज्ञासु मित्र तथा विद्यार्थी भाइबहिनीहरू ! तपाईंहरूले पनि आठ आठ अक्षरमा विश्राम अथवा 'यति' राखेर पाँचौं अक्षर ह्रस्व, छैठौं अक्षर दीर्घ, प्रथम र तृतीय पाउमा सातौं अक्षर दीर्घ, दोस्रो र चौथो पाउमा सातौं अक्षर ह्रस्व हुने शब्द चयन गरेर अनुष्टुप् छन्दमा कविता लेख्न सक्नुहुन्छ । आठौं अक्षरले कुनै समस्या पार्दैन ।

अझै विस्तारमा बुझ्ने इच्छा भएमा गुरुहरूसँग छलफल गर्नुभयो भने प्रष्ट हुनसक्नुहुनेछ । हेर्नुहोस् मङ्गलाचरणको संस्कृतमा लेखिएको यो श्लोक –

नमो नेपाल¹दे²शा³य नमो देशसु¹ता²य⁴ च
विश्वमङ्गल¹का²मा³य गणेशाय न⁴मो⁴ न⁴मः ।
अस्माकं राष्ट्र¹भा²षा³ तु नेपाली चेति¹ वि²श्रु³ता
संस्कृताच्च स¹मु²त्प²न्ना मान्या-पूज्या च¹ स²र्व³दा ।।

माथिको श्लोकमा अङ्कको आधारमा ह्रस्व-दीर्घ हेर्नुहोस् र आफै श्लोक बनाउने प्रयास गर्नुहोस् ।

मातृक छन्द (चौपाइ)

पहिलो, दोस्रो, तेस्रो र चौथो पाउमा मात्राको मात्रै विचार गरिन्छ । ह्रस्वलाई एक (अथवा 'ा') मात्रा र दीर्घ अक्षरलाई दुई (अथवा 'ऽ') मात्रा भनिन्छ । जस्तै – १६, १६ मात्राको पाठ बनाएर अन्तिम दुई अक्षरलाई दीर्घ गराएर श्लोक रचना गरिएको यो चौपाइ हेर्नुहोस् –

१ १११ २२११ २ २ २ = १६
वरिपरि वैरीहरु छन् सारा,
२ ११ ११२ २ २ २ २ = १६
के गरु कसरी उम्की जाऊँ

२१ १२११ २ १ १२२ = १६
छैन कतैतिर कोहि सहारा
२ ११ ११ २ २१ १ २२ = १६
को सित मनको दर्द बिसाउँ ।

(पिँजडाको सुगा, लेखनाथ पौडेल)

आफै हेर्नुहोस् अन्तिम अक्षर दीर्घ गर्नुहोस् । अरू अक्षरमा ह्रस्व दीर्घको झन्झट नगरेपनि मात्रा मिलाउनुहोस् । कविता लेख्न केही अभ्यास त गर्नुपर्छ नै ।

गीत आदिमा मात्रा पनि मिलाउन सके गाउन सजिलो हुन्छ । लोकदोहोरीमा पनि अनुप्राससहित मात्रा मिल्यो भने सुनमा सुगन्धजस्तै हुन्छ । अझै मादलसहितको यो लोकदोहोरीको कुरा त के गर्ने ! संस्कृतका स्तुतिपद्य लय मिलाएर गाउँदा कति आनन्द आउँछ ।

गणपरिचय

वार्णिक छन्द

वृत्त अथवा छन्दको रचनामा तीन-तीन अक्षरको एउटा समूह हुन्छ, जसलाई गण भनिन्छ । वार्णिक छन्दमा यिनै गण र लघु-गुरुबाट छन्दको निर्धारण गरिन्छ । गण निम्नलिखित आठ प्रकारका छन् । छन्दको अभ्यास गर्दा ह्रस्वलाई (।) र दीर्घलाई (ऽ) भनिन्छ ।

यगण -	।ऽऽ	मगण -	ऽऽऽ	तगण -	ऽऽ।	रगण -	ऽ।ऽ
जगण -	।ऽ।	भगण -	ऽ।।	नगण -	।।।	सगण -	।।ऽ

ठाडो धर्को (।) ले ह्रस्व र ऽ ले दीर्घ अक्षर भन्ने बुझ्नु पर्दछ । कुन गणमा कुन कुन अक्षर कस्ता हुन्छन् भनेर सजिलै बुझ्न निम्नसूत्र अतिमहत्त्वपूर्ण छ - **'यमाताराजभानसलगम्'** । जस्तै -

यमाता -	।ऽऽ	मातारा -	ऽऽऽ	ताराज -	ऽऽ।	राजभा -	ऽ।ऽ
जभान -	।ऽ।	भानस -	ऽ।।	नसल -	।।।	सलगम् -	।।ऽ

उपर्युक्त आठ गण र ह्रस्व-दीर्घका आधारमा छन्दको रचना गरिन्छ ।

इन्द्रवज्रा छन्द

अब ११ अक्षरले बनेको इन्द्रवज्रा छन्दमा विचार गरौं -

लक्षण - **'स्यादिन्द्रवज्रा यदि तौ जगौ जः'** इन्द्रवज्राको प्रत्येक पाउमा दुई वटा तगण, एउटा जगण र अन्तमा दुईवटा गुरु हुन्छन् ।'

जस्तै -	तगण	तगण	जगण	गुरु	गुरु
	ऽऽ।	ऽऽ।	।ऽ।	ऽ	ऽ

उदाहरण -

नागेन्द्रहाराय त्रिलोचनाय भस्माङ्गरागाय महेश्वराय ।
ऽ ऽ । ऽ ऽ । । ऽ । ऽ ऽ ऽ ऽ । ऽ ऽ । ।ऽ । ऽ ऽ

दिव्याय देवाय दिगम्बराय तस्मै नकाराय नमः शिवायः ।।
ऽ ऽ । ऽ ऽ । ।ऽ । ऽ ऽ ऽ ऽ । ऽ ऽ । ।ऽ । ऽ ऽ

विचार गरौं, यस श्लोकमा सुरुका तीन तीन = ६ अक्षर तगणका आधारमा राखिएका छन् । त्यसपछिका तीनवटा अक्षर जगणका आधारमा र अन्तमा दुईवटा दीर्घ अक्षर छन् । अन्तिम अक्षर ह्रस्वलाई दीर्घ र दीर्घलाई ह्रस्व पनि मान्न सकिन्छ ।

यसरी प्रत्येक पाउको अवस्था छ । अब तपाईंहरूले पनि इच्छा भएका खण्डमा श्लोक बनाउने नेपाली वा संस्कृतमा श्लोक बनाउन अभ्यास गर्न सक्नुहुनेछ ।

उपेन्द्रवज्रा छन्द

अब ११ अक्षर हुने उपेन्द्रवज्राको विचार गरौं -

उपेन्द्रवज्रा जतजास्ततो गौ - उपेन्द्रवज्राको प्रत्येक पाउमा - जगण, तगण, जगण र दुईवटा गुरु हुन्छन् ।' जस्तै-

जगण	तगण	जगण	गुरु	गुरु
।ऽ।	ऽऽ।	।ऽ।	ऽ	ऽ

उदाहरण -

अलं महीपाल तवश्रमेण प्रयुक्तमप्यस्त्रमितो वृथा स्यात् ।
। ऽ । ऽ ऽ । ।ऽ । ऽ ऽ । ऽ । ऽ ऽ । । ऽ । ऽ ऽ

न पादपोन्मूलनशक्तिरंहः शिलोच्चये मूर्छति मारुतस्य ।।
। ऽ। ऽ ऽ । ।ऽ। ऽऽ । ऽ ।ऽ ऽ। । ऽ। ऽ ऽ

यसरी सबै पादमा ह्रस्व र दीर्घको व्यवस्था मिलेको छ ।

एघारै अक्षरको इन्द्रवज्रा र उपेन्द्रवज्रा छन्द मिलेको उपजाति छन्दको विचार गरौं –

कुनै पाउ इन्द्रवज्रा र कुनै पाउ उपेन्द्रवज्राबाट तयार भएमा उपजाति छन्द हुन्छ । पाउहरूमा कति इन्द्रवज्रा र कति उपेन्द्रवज्राको प्रयोग गर्ने भन्ने विशेष नियम छैन । जस्तै –

एकातपत्रं जगतः प्रभुत्वम् (इन्द्रवज्रा)
नवं वयः कान्तमिदं वपुश्च (उपेन्द्रवज्रा)
अल्पस्य हेतोर्बहु हातुमिच्छन् (इन्द्रवज्रा)
विचारमूढः प्रतिभासि मे त्वम् (उपेन्द्रवज्रा)

यसरी अलि-अलि अभ्यास गरेर पनि तपाईंहरूले पनि श्लोक बनाउन सक्नु हुनेछ ।

भुजङ्गप्रयात छन्द

अब आउनुहोस्, बाह्र अक्षरबाट निर्माण गरिने भुजङ्गप्रयात छन्द पढौं –

भुजङ्गप्रयातं चतुर्भिर्यकारैः – भुजङ्गप्रयात छन्द चारवटा यगणले बनेको हुन्छ ।

यगण	यगण	यगण	यगण
ISS	ISS	ISS	ISS

पुरः साधुदद्धाति मिथ्याविनीतः ।
I S S I S S I S S I S S

शिखरिणी छन्द

कविशिरोमणि लेखनाथ पौड्यालको 'तरुणतपसी'मा प्रयुक्त शिखरिणी छन्दको विचार गरौं –

रसैरुद्रैश्छिन्ना यमनसभलागः शिखरिणी – शिखरिणी छन्दको प्रत्येक चरणमा यगण, मगण, नगण, सगण, भगण र अन्त्यमा एउटा ह्रस्व र एउटा गुरु अक्षर रहेका हुन्छन् ।

यगण	मगण	नगण	सगण	भगण	लघु गुरु
ISS	SSS	III	IIS	SII	I S

त्वमर्कस्त्वं सोमः त्वमसि पवनस्त्वं हुतवहः
त्वमापस्त्वं व्योमः त्वमु धरणिरात्मा त्वमिति च ।
परिच्छिन्नामेवं त्वयि परिणता बिभ्रतु गिरम्
नविद्मस्तत्तत्त्वं वयमिह तु यस्त्वं न भवसि ।।

नेपालीमा अत्यन्त प्रचलित तरुणतपसीको 'मखाऊँ मैलाऊँ अरु सब मरुन् दुर्बलहरू' भन्ने श्लोक यसै छन्दको हो ।

शार्दूलविक्रीडित छन्द

भानुभक्तको रामायणमा प्रयोग गरिएको अत्यन्त प्रचलित शार्दूलविक्रीडित छन्दको अध्ययन गरौं –

सूर्याश्वैर्यदि मः सजौ सततगाः शार्दूलविक्रीडितम् – शार्दूलविक्रीडितछन्दको प्रत्येक चरणमा मगण, सगण, जगण, सगण, तगण, तगण र अन्त्यमा गुरु हुन्छन् ।

शार्दूलविक्रीडितछन्दको लक्षण –	मगण	सगण	जगण	सगण	तगण	तगण	गुरु
	SSS	IIS	ISI	IIS	SSI	SSI	S

पातुं न प्रथमं व्यवस्यति जलं युष्मास्वपीतेषु या,
नादत्ते प्रियमण्डनाऽपि भवतां स्नेहेन या पल्लवम् ।
आद्ये वः कुसुमप्रसूतिसमये यस्या भवत्युत्सवः,
सेयं याति शकुन्तला पतिगृहं सर्वैरनुज्ञायताम् ।।

संस्कृतजिज्ञासु मित्र तथा विद्यार्थी भाइबहिनीहरू ! तपाईहरूको बोलचालका लागि अनेकौं शब्दहरूको आवश्यकता भएको हुनाले विभिन्न वर्गबाट केही अति प्रचलित शब्दहरू यहाँ चयन गरिएका छन् । आवश्यकताअनुसार ती शब्दहरूको अध्ययन गरी वाक्यरचनाकलामा दक्ष बन्ने प्रयास गर्नुहोस् ।

१. केही जातिवाचक शब्दहरू

कालिगढ =	शिल्पी, कारुकः
कार्टुन =	उपहासचित्रम्
तरकारी बेच्ने =	शाकविक्रेता
चक्र =	चक्रम्
चक्कु =	छुरिका
कपडा सिलाउने =	तन्तुवायः
कूचो =	सम्मार्जनी
हजाम =	नापितः
प्याला =	चषकः
खन्ती =	खनित्रम्
मजदूरी =	भृतिः
रक्सीको पसल =	शुण्डापानम्
सिमेन्ट =	अश्मचूर्णम्

२. केही सम्बन्धवाचक शब्दहरू

काका =	पितृव्यः
काकी =	पितृव्यपत्नी
हजुरबुबा =	पितामहः
हजुरआमा =	पितामही
देउरानी =	याता
मावली बुबा =	मातामहः
मावली आमा =	मातामही
काम गर्ने केटी =	परिचारिका
भतिजी =	भातृष्वसा
भाञ्जा =	भागिनेयः
मालिक =	स्वामी

३. केही तरकारीसम्बन्धी शब्दहरू

अचार =	सन्धानम्
आलु =	आलुः
काँक्रो =	कर्कटी
कटहर =	पनसम्
प्याज =	पलाण्डुः
फर्सी =	कूष्माण्डम्
करेला =	कारवेल्लम्
गोलभेंडा =	रक्ताङ्गः
नून =	लवणम्
सिधेनून =	सैन्धवम्
परवर =	पटोलः
लशुन =	लशुनम्
लौका =	अलाबुः
बेसार =	हरिद्रा
हीङ =	हिङ्गुः

४. केही वृक्षवाचक शब्द र फूलका नामहरू

अमला =	आमलकी
नीम =	निम्बः
पीपल =	अश्वत्थः
वर =	वटः
बर्रो =	बिभीतकः
बेल =	बिल्वम्
सिसौ =	शिंशपा
साल =	सालः
सिमल =	शाल्मली
हर्रो =	हरीतकी

धतूरो = धत्तूरः
चमेली = मालती
गुलाफ = स्थलपद्मम्
जुही = यूथिका
सूर्यमुखी = बन्धूकः
नेवारी = नवमालिका
फूल = पुष्पम्
रातकी रानी = रजनीगन्धा
दाउरा = दारु
जरो = मूलम्
भेट्नो = वृन्तम्

५. केही फलका नामहरू

अंगुर = द्राक्षा
अनार = दाडिमम्
आरु = आड्रालुः
आम् = आम्रम्
काँचो फल = शलाटुः
काफल = श्रीपर्णिका
किसमिस = शुष्कद्राक्षा
खर्बुजा = खर्बुजम्
तरबुज = तारबुजम्
बदाम = वातादम्
बेल = श्रीफलम्
लिची = लिचीका
स्याउ = सेवम्

६. केही अन्न र भोजनका नामहरू

काँचो अन्न = आमान्नम्
कोदो = कोद्रवः
मकै = मर्कटान्नम्
धान = धान्यम्
गहुँ = गोधूमः
गहुँको पीठो = गोधूमचूर्णम्
काउली = गोजिह्वा
पालुङ्गो = पालक्या
चटनी = अवलेहः
चना = चणकम्
चिनी = शर्करा
मह = मधु
सेवी = शिम्बा
भन्टा = भण्टाकी
मूला = मूलकम्
रायो = राजिका
ल्वाङ = लवङ्गः

७. केही मिठाइ एवं पेय पदार्थका नामहरू

लालमोहन = दुग्धपूपिका
खीर = पायसम्
कडी = तेमनम्
घिउ = घृतम्
चाट = अवदेशः
मोई = तक्रम्
जेरी = कुण्डलिका
चियापान = सपीतिः
पाउरोटी = अभ्यूषः
दही = दधि
दहिवाडा = दधिवटकः
पकौडी = पक्ववटिका
परौटा = पूपिका
पापड = पर्पटा
पुलाउ = पुलाकः
बतासा = वातासः
भाङ = मातुलानी
मिश्री = सिता
हलुवा = लप्सिका

८. केही शरीरसम्बन्धी शब्दहरू

बूढी औंला = अङ्गुष्ठम्
औंला = अङ्गुलिः
कम्मर = कटिः
ओंठ = ओष्ठः
गाला = कपोलः
गुदद्वार = मलद्वारम्

गर्दन =	ग्रीवा	ओछ्यान =	शय्या
छाला =	चर्म	चोलो =	कञ्चुलिका
कलेजो =	वृक्कम्	मोजा =	पादत्राणम्
कान =	कर्णः	कपास =	कार्पासः
रगत =	रक्तम्	रुमाल =	करवस्त्रम्
घुँडा =	जानु	सुरुवाल =	स्यूतवरः
छाती =	उरः	साडी =	शाटिका
मुटु =	हृदयम्	स्वीटर =	उर्णावरकम्
दाडी =	कूर्चम्	सतरञ्जा =	आस्तरणम्
दाँत =	दन्तः	पर्दा =	यवनिका
नशा =	शिरा	जुत्ता =	उपानह्
नङ्ग =	नखः	कचौरा =	कटोरम्
नेलकटर =	नखकर्तनम्	कराही =	कटाहः
पेट =	उदरम्	सिसाको गिलास =	काचकंसः
मुठी =	मुष्टिः	डाडु =	दर्वी
निधार =	ललाटम्	गाग्रो =	घटः
गिजा =	दन्तमांसम्	चम्चा =	चमसः
कलेजो =	फुप्फुसम्	चिम्टा =	सन्दंशः
जुँगा =	श्मश्रुः	तावा =	ऋजीषम्
आँखा =	नेत्रम्	तसला =	धिषणा
नाक =	नासिका	थाल =	थालिका
मुख =	मुखम्	कसौंडी =	स्थाली
टाउको =	शिरः	लोटा =	करकः
हात =	हस्तः	स्टोभ =	उद्ध्मानम्
खुट्टा =	पादः		

९. केही वस्त्र र भाँडाका नामहरू

कपडा =	वस्त्रम्
कमिज =	कञ्चुकम्
कोट =	प्राकारः
गलबन्दी =	गलबन्धनम्
तन्ना =	प्रच्छदः
तकिया =	उपधानम्
धोती =	अधोवस्त्रम्
फेटा =	उष्णीषम्
पाइन्ट =	आप्रपदीनम्

१०. केही आभूषण, धातु, वाद्य, शस्त्र-अस्त्र, व्यापार आदि वाचक शब्दहरू

गहना =	अलङ्कारः
फुली =	नासापुष्पम्
माला =	ललन्तिका
हार =	हारः
बाला =	कङ्कणम्
आँठी =	मुद्रिका
टप =	कर्णपूरः
नत्थी =	छोलिका
काँस =	कांस्यम्

चाँदी =	रजतम्	ऋणी =	अधमर्णः
माणिक =	माणिक्यम्	साहु =	उत्तमर्णः
मणि =	मणिः	आँगन =	अजीरम्
पीत्तल =	पीतलम्	कोठा =	कक्षः
मुँगा =	प्रबालम्	झ्याल =	गवाक्षः
मोती =	मौक्तिकम्	गाउँ =	ग्रामः
हीरा =	हीरकः	नगर =	नगरम्
सुन =	सुवर्णम्	ढोका =	द्वारम्
फलाम =	आयसम्	बजार =	विपणिः
तबला =	मुरजः	घर =	भवनम्
दमाहा =	दुन्दुभिः	महल =	प्रासादः
बाँसुरी =	मुरली	सिँढी =	सोपानम्
सारङ्गी =	सारङ्गी	दिन =	दिनम्
वीणा =	वीणा	रात =	रात्रिः
हारमोनियम =	मनोहारिवाद्यम्	साँझ =	सायम्
हँसिया =	हसन्ती	पूर्व =	प्राची
गोली =	गुलिका	बिहान =	प्रातः
टियरग्यास =	धूम्रास्त्रम्	पश्चिम =	प्रतीची
बन्दूक =	भुशुण्डिः	खरायो =	शशकः
बम =	आग्नेयास्त्रम्	गधा =	गर्दभः
बारुद =	अग्निचूर्णम्	गाई =	गौः
शस्त्र =	शस्त्रम्	स्याल =	गोमायुः
युद्ध =	युद्धम्	गैंडा =	गण्डकः
हातहतियार राख्ने ठाउँ =	शस्त्रागारः	घोडा =	अश्वः
पानीजहाज =	पोतः	बाँदर =	वानरः
पताका =	वैजयन्ती	बाख्रो =	अजः/अजा
कर =	करः	भेडा =	मेषः
पसल =	आपणः	भैंसी =	महिषी
पसले =	आपणिकः	राँगो =	महिष
बिक्री =	विक्रयः	मुसो =	मूषकः
मूल्य =	मूल्यम्	बिरालो =	बिडालः
मूल्य घट्नु =	अर्घापचितिः	मृग =	मृगः
मूल्य बढ्नु =	अर्घोपचितिः	हात्ती =	गजः
पूँजी =	मूलधनम्	बाघ =	व्याघ्रः
ऋण =	ऋणम्	सिंह =	सिंहः

चवालीसौं दिन
चतुश्चत्वारिंशः दिवसः

शेषाय नमः

संस्कृतजिज्ञासु मित्र तथा प्यारा विद्यार्थी भाइबहिनीहरू ! अब पत्रलेखनविधिको अभ्यास गरौं । यसअन्तर्गत हामीहरू विभिन्न पत्रलेखन कलाअन्तर्गत विज्ञापनपत्र, निमन्त्रणापत्र, निवेदनपत्र आदिको लेखनकलामा दक्ष हुनेछौं ।

१. पत्रलेखनम्

किम् पत्रम् ?, कः च तस्यार्थः ? इति जिज्ञासा भवति । तस्याः समाधानाय उच्यते - 'कः अपि पुरुषः, का अपि स्त्री, कः अपि समाजः, कः अपि संस्थाप्रमुखः वा आवश्यकतां विचार्य स्वसम्बद्धाय जनाय कस्मैचित् संस्थाप्रमुखाय च स्वकीयां भावनां लेखित्वा पत्रं प्रेषयति । सञ्चारस्य सरलं माध्यमं पत्रम् अस्ति । साम्प्रतं प्रचलिताः इमेल-इन्टरनेटप्रभृतयः अपि पत्रान्तर्गताः भवन्ति । पत्राणि च वैयक्तिकानि, सामाजिकसन्दर्भयुक्तानि, व्यावसायिकानि अपि भवन्ति । कानिचित् पत्राणि औपचारिकाणि कानि च अनौपचारिकाणि भवन्ति ।

अनेन एव प्रकारेण कस्याः अपि संस्थायाः उत्पादितवस्तूनाम् आयाताय निर्याताय च प्रमुखं माध्यमं पत्रम् एव भवति । कार्यालयेषु निवेदनार्थम् अतिथीनाम् आमन्त्रणार्थम् - उत्पादितवस्तूनां विज्ञापनार्थम् अपि पत्रस्य एव महती भूमिका भवति । अतः छात्रैः 'पत्रलेखनकौशलम्' अर्जितव्यम् एव ।

पत्रभेदाः

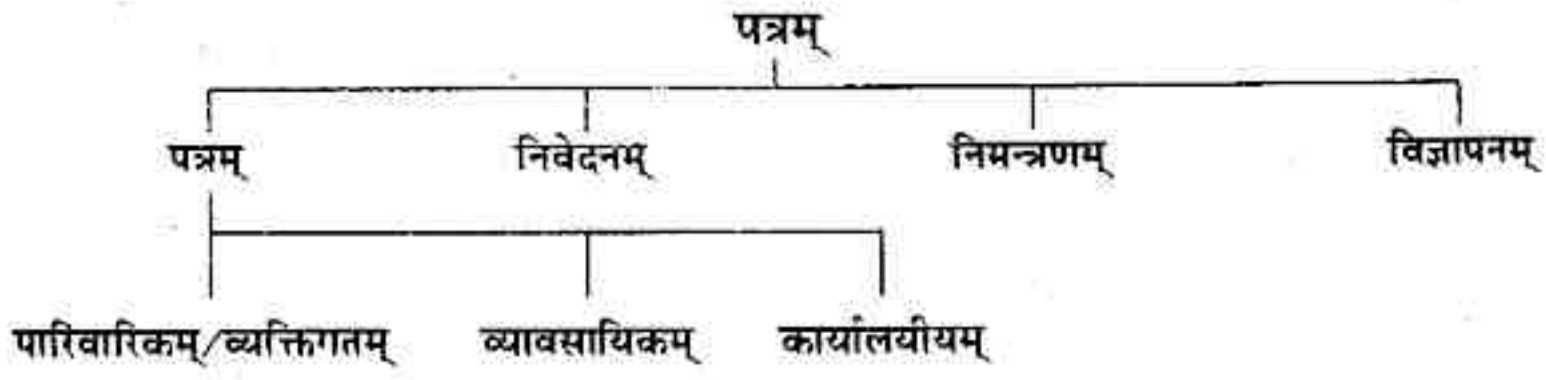

वैयक्तिकानि पारिवारिकाणि च पत्राणि

स्वकीयं सम्बन्धिनमेव उद्दिश्य (यथा, पतिः पत्नीं प्रति, पुत्रः पितरं प्रति, अग्रजः अनुजं प्रति) लिखितं पत्रं वैयक्तिकं पत्रम् अस्ति ।

वैयक्तिकपत्रेषु विशेषतः सम्बन्धवाचकशब्दाः, सम्बन्धिनाम् सम्बन्धानुसारेण सम्बोधनशब्दाः, सम्बन्धानुसारेणैव अभिवादनशब्दाः, पत्रान्ते च सम्बन्धज्ञापकशब्दाः आयान्ति ।

तेषाम् दिग्दर्शनं तालिकायां निम्नानुसारम् अस्ति -

तालिका

सम्बन्धवाचकशब्दाः	सम्बोधनाः	अभिवादनानि	सम्बन्धज्ञापकशब्दाः
माता, पिता, पितामहः, पितृव्यः, अग्रजः, अग्रजा, आवुत्तः, पितृभगिनी मातुलः, मातुलानी	पूजनीयः/पूजनीया, आदरणीयः/ आदरणीया, इत्यादि	साष्टाङ्गं प्रणामाः प्रणतयः, सादरं प्रणमामि, इत्यादि	आज्ञाकारी, आज्ञाकारिणी पुत्रः, पौत्रः, पौत्री, वधूः
			भागिनेयः, भागिनेयी
पुत्रः, पुत्री, अनुजः, अनुजा, पितृव्यजातः / जाता	प्रियः / प्रिया, स्नेही / स्नेहिनी	शुभाशीर्वादाः, आशीर्वादाः, शुभाशिषः	त्वदीयः, शुभचिन्तकः, मातुलः, पितृव्यः इत्यादि
पत्नी	सहचरी, सहृदया	सुमधुरं संस्मरणम्, शुभाशिषः	त्वदीयः जीवनसखा, जीवनसखीः
सखा, मित्रम्, सुहृदयः	प्रियम्, मित्रम् - नाम, सहृदयः, सखा - नाम	निरन्तरं संस्मरणम्, नमस्काराः	त्वदीयः सखा, सहृदयः, नाम

व्यक्तिगतपत्रस्य संरचना

सम्बोधनम्
अभिवादनम् / शिष्टाचाराः

स्थानम् .....
दिनाङ्काः .....

अत्र अहं कुशली / कुशलतां कामये .....
विषयप्रवेशः ....।

आज्ञाकारी /आज्ञाकारिणी
सम्बन्धज्ञापकशब्दः
नाम

१. **काष्ठमण्डपतः, पाल्पाजनपदस्थं पितरं प्रति पुत्रेण / लिखितम् पत्रम्**

पूजनीयेषु, मातृपितृचरणेषु
अहर्निशं मदीयाः साष्टाङ्गप्रणामाः !

काष्ठमण्डपः
दिनाङ्काः

अहमत्र भगवतः पशुपतिनाथस्य कृपया कुशली अस्मि तत्रापि कुशलतां कामये । भवता दिनाङ्केषु ..... प्रेषितं पत्रं दिनाङ्केषु ..... प्राप्तम् । पत्रस्य पठनसमये, अहं गृहे एव अस्मीति अन्वभवम् । साम्प्रतं मम अध्ययनम् अतीव व्यवस्थितम् अस्ति । सर्वे प्राध्यापकाः विद्यापीठे सम्यक् पाठयन्ति । भवद्भिः पुत्रस्य अध्ययनसम्बन्धे कापि चिन्ता न करणीया । एकस्मिन् आङ्ग्लविषये किमपि काठिन्यम् अनुभवामि । तद् अपि यास्यति । आवासस्य व्यवस्था समीचीना विद्यते, गृहस्वामी व्यवहारज्ञः लगति। भवता प्रेषितः धनराशिः मातुलपार्श्वे सुरक्षितः अस्ति । श्वः एव अहम् ज्ञानेश्वरे स्थितं मातुलगृहम् अगच्छम् । तत्र मातुलानीमातुलौ सानन्दौ स्तः ।

भगिन्यग्रजयोः मम प्रणतयः सन्ति । भगिन्यै शुभाशिषः सन्ति । अन्येषु मान्येषु प्रतिवेशिषु मदीयाः यथोचिताः प्रणतयः । किमधिकम् ।

भवदीयः
आज्ञाकारी-पुत्र
विशुद्धानन्दः

पत्रावरणम्

By air mail

टिकट

प्रेषकः/ प्रेषिका

.....

अन्नपूर्णा-औषधि-पसलः
तुलसीपुरनगरपालिका
राप्ती अञ्चलः, दाङ

प्रापकः

श्रीमान् व्यवस्थापकः
आयुर्वेदिक-औषधि-भण्डारः
काष्ठमण्डपः, नेपालः

२. **व्यावसायिकं पत्रम्**

केनापि समूहेन कस्यै अपि संस्थायै यन्त्रशालायै वा उत्पादितवस्तूनाम् आयाताय, निर्याताय वा लिखितं पत्रं व्यावसायिकं पत्रं भवति । यथा -

अन्नपूर्णाभिधं भैषज्यापणम् (अन्नपूर्णा औषधि पसल) दिनाङ्का

तुलसीपुरम् - ५, दाङः, फोननं. ०८२-५२०९७८

श्रीमन्तः व्यवस्थापकाः,
आयुर्वेदिकौषधिभण्डागारः
काठमाण्डौ नेपालः ।

विषयः - औषधिसम्प्रेषणसम्बद्धः ।

महोदय !,

अहं सप्तभ्यो वर्षेभ्यः भवतः आयुर्वेदिक-औषधिभण्डारस्य सुपरिचितः ग्राहकः अस्मि । ततः गतमासे प्रेषिताः औषधयः साम्प्रतं मम भण्डारे समाप्ताः । अधुना निम्नाङ्कितानाम् औषधानाम् महती आवश्यकता । अनुमानितमूल्यस्य धनागारात् निःसृतं पञ्चदशसहस्रस्य (१५०००/-) धनादेशपत्रमपि सार्धं प्रेषयन् अस्मि । अवश्यमेव यथाशीघ्रं निम्नादेशानुसारम् औषधिं प्रेषयिष्यन्ति भवन्तः इत्याशास्यते ।

सहयोगस्य कृते धन्यवादाः ।

व्यवस्थापिका

.....

अन्नपूर्णा आयुर्वेदिकआपणस्य
तुलसीपुरम्

आदेशपत्रम्

	नाम	परिणामाः
१.	कासामृतम्	(एका पेटिका)
२.	कृष्णमाहेश्वरीचूर्णम्	(एका पेटिका)
३.	च्यवनप्राशः	(एका पेटिका)
४.	सितोपलादिचूर्णम्	(एका पेटिका)
५.	शुद्धशिलाजतु (सिंहदरवारस्यैव)	(एका पेटिका)

३. **कार्यालयीयं पत्रम्**

'कार्यालयस्य इदम् = कार्यालयीयम्', 'कार्यालय-सम्बन्धिपत्रम् = कार्यालयीयं पत्रम्' इयम् एव परिभाषा, 'अस्य पत्रस्य' । अस्या भाषा, नितान्तम् औपचारिकी एव भवति । यथा -

नेपाल-संस्कृत-विश्वविद्यालयः

सम्पर्ककार्यालयः वसन्तपुरम्

काष्ठमण्डपः, नेपालः ।

प.सं. .....

च.नं. ..... दिनाङ्काः .....

विषयः - शोधपत्रसम्बन्धे ।

श्रीमन्तः .....

विश्वविद्यालय-विद्यापीठम्

बेलझुण्डी, दाङः ।

उपर्युक्तसम्बन्धे भवता विद्यावारिधिः इत्युपाधिप्राप्तये प्रस्तुतं शोधपत्रस्य प्रारूपं संशोधनसहितं स्वीकृतमस्ति। संशोधनं स्वीकृत्य भवन्तः अनुसन्धानं कर्तुमिच्छन्ति चेत् कार्यालयमागत्य अनुबन्धनं कुर्वन्तु । विशेषविवरणं तु कार्यालयादेव भविष्यतीति ।

धन्यवादः

अनुसन्धानाधिकृतः

अनुसन्धानकेन्द्रस्य

४. **निवेदनम्**

विद्यापीठेषु कार्यालयेषु च स्वकीयकार्यसम्पादनाय विद्यापीठप्रमुखं कार्यालयप्रमुखञ्च उद्दिश्य सानुरोधं लिखितमेव पत्रं निवेदनम् । निवेदनलेखे अपि सदैव औपचारिकी भाषा आवश्यकी भवति ।

छात्रेण विद्यापीठप्रमुखं प्रति लिखितं पत्रम्

श्रीमन्तः विद्यापीठप्रमुखाः दिनाङ्का -

जनताविद्यापीठम्

बिजौरी, दाङः, नेपालः ।

विषयः - छात्रवृत्तिप्राप्तये ।

महोदयाः !

उपर्युक्तसम्बन्धे कार्तिकमासस्य छात्रवृत्तिवितरणसमये पितुः अस्वस्थतां श्रुत्वा अहं गृहम् अगच्छम्, अधुना समायातः अस्मि । मार्गशीर्षमासस्य वृत्तिवितरणसमयं यावत् मदीयं दैनिककार्यसम्पादनं काठिन्यपूर्णमस्ति। अतः माम् अनुगृह्य वृत्तिं दापयन्तु इति मदीयं निवेदनमस्ति ।

भवताम्

आज्ञाकारी छात्रः

दीनबन्धु-अर्यालः

शास्त्रिप्रथमवर्षस्य

५. निमन्त्रणपत्रम्

निमन्त्रणाय लिखितं पत्रं निमन्त्रणापत्रम् । तद् यथा -

निमन्त्रणा

श्रीमन्तः/श्रीमत्यः .....

प्रजातन्त्रदिवससन्दर्भे अस्माकम् ..... विद्यापीठे एकः 'कविगोष्ठीकार्यक्रमः समयोजितः अस्ति । कार्यक्रमस्य समुद्घाटनम् उपकुलपतिमहाभागाः ..... निम्नाङ्कितसमयानुसारेण करिष्यन्तीति । उक्तकार्यक्रमे भवतामुपस्थितिं कामये ।

कार्यक्रम-समयश्च

स्थानम् - केन्द्रीयविद्यापीठम्
दिनाङ्काः - .....
समयः - दिवा एकवादनसमये ।

निवेदकः
विद्यापीठप्रमुखः
.....

६. विज्ञापनम्

अयं समयो विज्ञापनस्यास्ति, भाषायामपि एका उक्तिर्वर्तते 'बोल्नेको पीठो बिक्छ, नबोल्नेको चामल पनि बिक्दैन' (अर्थात् यः तारस्वरेण वस्तुवैशिष्ट्यं प्रचारयति तस्य महत्त्वहीनम् अपि वस्तु जनैः क्रय्यते परन्तु यः प्रचारविधौ सालसः तस्य महत्त्वपूर्णम् अपि वस्तु जनैः उपेक्ष्यते इति) प्रतिदिनं भवन्तोऽवलोकयन्ति यत् टेलिभिजने, समाचारप्रसारणसमयेऽपि कानि भवन्ति विज्ञापनानि इति। अधुना संसार एतादृशो जातो विज्ञापनं विना तु केऽपि जीवितुं नैव शक्नुवन्ति । स्वकीयानाम् उत्पादितानां वस्तूनां प्रचारप्रसाराय यत् पत्रम् लिख्यते तद् एव विज्ञापनम् । यथा -

सूचना ! सूचना ! सूचना !!!

संस्कृतजिज्ञासूनां कृते अतीव हर्षस्य विषयः

सहप्राध्यापकेन रमेशप्रसाददक्कालेन वैज्ञानिकशैल्यां सरलेन विधिना संस्कृतशिक्षणाय लिखितं पुस्तकम् आपणे सर्वत्रैव उपलभ्यते । अद्यैव पुस्तकं गृहीत्वा भवन्तः भवत्यः च संस्कृतज्ञाः भवन्तु ।

पैंतालीसौं दिन
पञ्चचत्वारिंशः दिवसः

शेषाय नमः

संस्कृतजिज्ञासु मित्र तथा विद्यार्थी भाइबहिनीहरू ! अब गएका चवालीस दिनहरूसम्म हामीहरूले संस्कृत वाक्यरचनाका लागि आवश्यक सुबन्त र तिङन्तमा आधारित विभिन्न प्रयोग गर्यौं । आज म तपाईहरूसमक्ष व्यवहारमा अत्यन्त आवश्यक मानिएको विधिलिङ् लकार (पाँचौं अवस्था)को रूपायन बताउन गइरहेका छु । यसको प्रयोग प्रायः चौथो अवस्था (लोट्लकार) को अर्थमा हुने गर्दछ । सम्भावना, हेतु-हेतुमद्भाव र योग्यता बुझाउँदा पनि यसको प्रयोग गरिन्छ ।

पठ्धातु विधिलिङ् लकार पाँचौं अवस्थाको रूपायन (परस्मैपद)

पुरुष	एकवचन	द्विवचन	बहुवचन
प्रथमपुरुष	पठेत्	पठेताम्	पठेयुः
मध्यमपुरुष	पठेः	पठेतम्	पठेत
उत्तमपुरुष	पठेयम्	पठेव	पठेम

* आउनुहोस्, माथि बताइएको धातुका उक्त ९ रूप कसरी बन्छन्, त्यो बुझौं । बुझ्न केही अप्ठ्यारो छैन । शुद्ध धातु 'पठ्' हो, त्यसमा तल लेखिएअनुसारका प्रत्यय जोडिएका छन् -

पहिलो पङ्क्ति (पथमपुरुष) मा क्रमशः-		एत्	एताम्	एयुः
दोस्रो पङ्क्ति(मध्यमपुरुष) मा	" -	एः	एतम्	एत
तेस्रो पङ्क्ति (उत्तमपुरुष) मा	" -	एयम्	एव	एम

नियम - '२ उ' क्रियारूपायनसम्बन्धी

यसरी कुनै पनि धातुका अन्तमा एत्, एताम्, एयुः, एः, एतम्, एत, एयम्, एव र एम जोड्नुभयो भने विधिलिङ्लकारका बोधक क्रियापदका रूपहरू प्रायः तयार हुन्छन् । जस्तै-

पठ् + एत् = पठेत् पठ् + एताम् = पठेताम् पठ् + एयुः = पठेयुः

एत् आदि प्रत्यय जोडिदिएपछि विधिलिङ्लकारका ९ रूप तयार भए । तपाईंहरूले हेर्नुहोस्, यसमा कुनै त्रुटि त छैन ?

* यसैगरी, लिखेत्, लिखेताम्, लिखेयुः, गच्छेत्, गच्छेताम्, गच्छेयुः, क्रीडेत्, क्रीडेताम्, क्रीडेयुः आदि लिख्, गम् आदि धातुका रूपायन पनि बुझ्नुहोला ।

कर्ता र क्रियाको सङ्गति

१	२	३
सः	तौ	ते
१	२	३
पठेत्	पठेताम्	पठेयुः

४	५	६
त्वम्	युवाम्	यूयम्
४	५	६
पठेः	पठेतम्	पठेत

७	८	९
अहम्	आवाम्	वयम्
७	८	९
पठेयम्	पठेव	पठेम

* माथि सुबन्त र तिङन्तका नौ-नौ रूप दिइएका छन् । तीमध्ये १ ले अङ्कित कर्तालाई १ सङ्ख्याले अंकित क्रियासँग जोड्नुहोस् । यसैगरी २ लाई २ सँग, ३ लाई ३ सँग, ४ लाई ४ सँग, ५ लाई ५ सँग, ६ लाई ६ सँग, ७ लाई ७ सँग, ८ लाई ८ सँग र ९ लाई ९ सँग जोड्नुपर्छ । जोडिसकेपछि तपाईंहरू सामु ९ वटा स-साना वाक्यहरू तयार हुनेछन्। क्रम बिगारियो (अर्थात् १ सँग २, ३ सँग १ आदि गरियो) भने अर्थको अनर्थ हुन्छ, वाक्य बिग्रन्छ र त्यो अशुद्ध हुन्छ । यसलाई उदाहरणबाट यसरी बुझ्न सकिन्छ -

सः पठेत् - उसले पढ्ला ।
तौ पठेताम् - तिनी दुईले पढ्लान् ।
ते पठेयुः - तिनीहरूले पढ्लान् ।
त्वम् पठेः - तिमीले पढौला ।
युवाम् पठेतम् - तिमी दुईले पढौला ।
यूयम् पठेत - तिमीहरूले पढौला ।
अहम् पठेयम् - मैले पढुंला ।
आवाम् पठेव - हामी दुईले पढौंला ।
वयम् पठेम - हामीहरूले पढौंला ।

केही उदाहरणहरू -

मुकुन्दः वेदम् पठेत् - मुकुन्द वेद पढ्न सक्ला । (योग्यता)

सः इदानीम् गृहे भवेत् - त्यो अहिले घरमा होला । (सम्भावना)।

ईश्वरम् भजेत् चेत् स्वर्गम् गच्छेत् - ईश्वर भजेको भए पो स्वर्ग जाओस् । (हेतु-हेतुमद्भाव)।

लोट्लकारबाट व्यक्त नहुने विधिलिङ्लकारका विशेष अर्थ

१. **सम्भावना - स इदानीम् गृहे भवेत् -** त्यो अहिले घरमा हुनसक्छ ।)
२. **सम्भाव्य भविष्य - कदाचित् उपकुलपतिः गृहम् गच्छेत् -** कुनै समयमा उपकुलपति घर जान सक्छन् ।
३. **हेतु-हेतुमद्भाव - ईश्वरम् भजेत् चेत् स्वर्गम् गच्छेत् -** ईश्वरको भजन गऱ्यो भने स्वर्गमा जानेछ ।
४. **सामर्थ्य र योग्यता - मुकुन्दः वेदम् पढेत् -** मुकुन्दले वेद पढ्न सक्ला ।

विधिलिङ्बाट व्यक्त भएका यी अर्थलाई लोट्लकारले व्यक्त गर्न सक्दैन ।

यस किसिमका अर्थ दिनसक्ने वाक्यहरूमा तपाईंहरूको दक्षता बढाउन थप यो लकार पढाउन खोजिएको हो ।

अभ्यास

क) संस्कृतमा अनुवाद गर्नुहोस्

१. दुःख सहेर पनि शैलजा घर जाओस् ।
२. वैशाखमा म काठमाडौंमै हुँला ।
३. यस विद्यालयको परीक्षा माघमा हुनसक्छ ।
४. भोलि हामीहरू खेल्न जान सक्छौं ।
५. मन्दाकिनी यतिबेला कार्यालयमा नै होलिन् ।

ख) नेपालीमा अनुवाद गर्नुहोस्

१. कदाचित् अस्माकं देशे संविधानसभा भवेत् ।
२. माधवी कष्टमपि परित्यज्य गृहं गच्छेत् ।
३. परीक्षामुत्तरेश्चेत् पारितोषिकं लभेथा ।
४. मुकुन्दः सम्यक् पठेत् चेत् उत्तीर्णो भवेत् ।
५. त्वं गच्छे चेत् कार्यं भवेत् ।

संस्कृतजिज्ञासु मित्र तथा विद्यार्थी भाइबहिनीहरू ! तपाईंहरूले कुनै पनि क्रियाको असिद्धि नदेखाउने अर्थ बुझाउन विधिलिङ्लकारको प्रयोग गर्नुपर्छ भन्ने कुरा बुझिसक्नुभएको छ । तर कुनै पनि क्रियाको असिद्धिलाई प्रष्टरूपमा देखाउन खोजिएमा भूत र भविष्यत् दुवै कालमा कार्यवाचक क्रिया र कारणवाचक क्रिया दुवैमा लृङ्लकारको प्रयोग गरिन्छ । त्यसको रूपायन बुझाएपछि विभिन्न उदाहरणहरूका माध्यमबाट लृङ्लकारको प्रयोग कसरी गर्ने भन्ने विषयमा तपाईंहरूलाई राम्ररी सम्झाउने प्रयास गरिनेछ ।

पठ्धातु लृङ् लकार (छैठौं अवस्था)को रूपायन (परस्मैपद)

पुरुष	एकवचन	द्विवचन	बहुवचन
प्रथमपुरुष	अपठिष्यत्	अपठिष्यताम्	अपठिष्यन्
मध्यमपुरुष	अपठिष्यः	अपठिष्यतम्	अपठिष्यत
उत्तमपुरुष	अपठिष्यम्	अपठिष्याव	अपठिष्याम

* आउनुहोस्, माथि बताइएको धातुका उक्त ९ रूप कसरी बन्छन्, त्यो बुझौं । बुझ्न केही अप्ठ्यारो छैन । शुद्ध धातु 'पठ्' हो, त्यसको अगाडि 'अ' थप्ने 'अपठ्' भयो र त्यसमा तल लेखिएअनुसारका प्रत्यय जोडी रूपायन तयार गर्नुपर्दछ–

पहिलो पङ्क्ति (प्रथमपुरुष) मा क्रमशः–	इष्यत्	इष्यताम्	इष्यन्
दोस्रो पङ्क्ति(मध्यमपुरुष) मा " –	इष्यः	इष्यतम्	इष्यत
तेस्रो पङ्क्ति (उत्तमपुरुष) मा " –	इष्यम्	इष्याव	इष्याम

नियम - '२ ऊ' क्रियारूपायनसम्बन्धी

यसरी कुनै पनि धातुका अन्तमा इष्यत्, इष्यताम्, इष्यन्, इष्यः, इष्यतम्, इष्यत, इष्यम्, इष्याव र इष्याम जोड्नुभयो भने विधिर्लिङ्लकारका बोधक क्रियापदका रूपहरू प्रायः तयार हुन्छन् । जस्तै–

अ+पठ् + इष्यत् = अपठिष्यत् अ+पठ् + इष्यताम् = अपठिष्यताम् अ+पठ् + इष्यन् = अपठिष्यन्

इष्यत् आदि प्रत्यय जोडिदिएपछि विधिलिङ्लकारका ९ रूप तयार भए । तपाईंहरूले हेर्नुहोस्, यसमा कुनै त्रुटि त छैन ?

* यसैगरी, अलेखिष्यत्, अलेखिष्यताम्, अलेखिष्यन्, अगमिष्यत्, अगमिष्यताम्, अगमिष्यन्, अक्रीडिष्यत्, अक्रीडिष्यताम्, अक्रीडिष्यन् आदि रूपायन पनि बुझ्नुहोला ।

कर्ता र क्रियाको सङ्गति

१	२	३	४	५	६	७	८	९
सः	तौ	ते	त्वम्	युवाम्	यूयम्	अहम्	आवाम्	वयम्
१	२	३	४	५	६	७	८	९
अपठिष्यत्	अपठिष्यताम्	अपठिष्यन्	अपठिष्यः	अपठिष्यतम्	अपठिष्यत	अपठिष्यम्	अपठिष्याव	अपठिष्याम

* माथि सुबन्त र तिङन्तका नौ-नौ रूप दिइएका छन् । तीमध्ये १ ले अङ्कित कर्तालाई १ सङ्ख्याले अंकित क्रियासँग जोड्नुहोस् । यसैगरी २ लाई २ सँग, ३ लाई ३ सँग, ४ लाई ४ सँग, ५ लाई ५ सँग, ६ लाई ६ सँग, ७ लाई ७ सँग, ८ लाई ८ सँग र ९ लाई ९ सँग जोड्नुपर्छ । जोडिसकेपछि तपाईंहरू सामु ९ वटा स-साना वाक्यहरू तयार हुनेछन् । क्रम बिगारियो (अर्थात् १ सँग २, ३ सँग १ आदि गरियो) भने अर्थको अनर्थ हुन्छ, वाक्य बिग्रन्छ र त्यो अशुद्ध हुन्छ । यसलाई उदाहरणबाट यसरी बुझ्न सकिन्छ -

वाक्य	भूतकाल	भविष्यकाल
सः अपठिष्यत् -	त्यसले पढेको भए ।	त्यसले पढ्यो भने ।
तौ अपठिष्यताम् -	ती दुईले पढेको भए ।	ती दुईले पढे भने ।
ते अपठिष्यन् -	तिनीहरूले पढेको भए ।	तिनीहरूले पढे भने ।
त्वम् अपठिष्यः -	तिमीले पढेको भए ।	तिमीले पढ्यौ भने ।
युवाम् अपठिष्यतम् -	तिमी दुईले पढेको भए ।	तिमी दुईले पढ्यौ भने ।
यूयम् अपठिष्यत -	तिमीहरूले पढेको भए ।	तिमीहरूले पढ्यौ भने ।
अहम् अपठिष्यम् -	मैले पढेको भए ।	मैले पढें भने ।
आवाम् अपठिष्याव -	हामी दुईले पढेको भए ।	हामी दुईले पढ्यौं भने ।
वयम् अपठिष्याम -	हामीहरूले पढेको भए ।	हामीहरूले पढ्यौं भने

* भविष्यत्कालको क्रियाको सिद्धि विषयमा मनुपर्दा - कार्य र कारणमा लृङ् कसरी हुन्छ ? यो कुरा उदाहरणका माध्यमबाट बताइँदैछ ।

१. माघे शीतम् न अभविष्यत् चेत् महार्घम् वस्त्रम् कः अक्रेष्यत् -
माघमा जाडो भएन भने महँगो कपडा कसले किन्ने छ ?

यस वाक्यमा 'शीतम् न अभविष्यत्' यो कारणवाक्य हो, यसमा 'अभविष्यत्'का रूपमा लृङ्को प्रयोग भएको छ । 'वस्त्रम् कः अक्रेष्यत्' यो कार्यवाक्य हो, यसमा 'अक्रेष्यत्का रूपमा लृङ्लकारको प्रयोग भएको छ ।

२. छात्राः सम्यक् न अपठिष्यन् चेत् परीक्षायां के उत्तीर्णाः अभविष्यन् ।

३. जनाः शिक्षिता न अभविष्यन् चेत् निर्वाचनं सफलं न अभविष्यत् ।

अभ्यास

क) संस्कृतमा अनुवाद गर्नुहोस्

१. दलहरूमा मेल भएको भए पो चुनाव राम्रो हुन्थ्यो ।
२. राजनीतिक स्थिरता भएको भए पो देशको आर्थिक विकास हुन्थ्यो ।
३. विद्यार्थीहरूले राम्रोगरी पढेको भए पो परीक्षाफल पनि राम्रो हुन्थ्यो ।
४. राम्रो कमाइ भएको भए विदेशयात्रा सफल हुन्थ्यो ।
५. राम्रो कमाइ नहुने भए को विदेश जाला ?
६. विद्यापीठमा राम्रो पढाइ नहुने भए को पढ्न जाला ।

ख) नेपालीमा अनुवाद गर्नुहोस्

१. प्रातः खं न आगमिष्यत् चेत् बसयानं न अमिलिष्यत् ।
२. यानम् इतो गमिष्यत् तर्हि दुर्घटना न अभविष्यत् ।
३. वयं तुलसीपुरं अगमिष्याम तर्हि वयं निश्चितं स्थानम् अप्राप्स्याम ।

संस्कृतजिज्ञासु मित्र तथा विद्यार्थी भाइबहिनीहरू ! गएका ४० दिनहरूसम्म हामीहरूले संस्कृत वाक्य रचनाका लागि आवश्यक सुबन्त र तिङन्तमा आधारित सामान्य नियमहरूका विभिन्न प्रयोगमा आधारित भई अभ्यास गर्‍यौं । संस्कृत भाषामा साधिकार पढ्न, लेख्न र बुझ्नका लागि अत्यन्त आवश्यक व्याकरणशास्त्रका केही विशेष प्रकरणहरूलाई समयको मर्यादा र प्रशिक्षणको वास्तविकतालाई मध्येनजर गरी गम्भीर अभ्यास गराउने नीति लिएकौं । पहिले साधारण कुरा राम्रोसँग बुझ्नुपर्छ अनिमात्र विशेषता तर्फ लाग्नुपर्छ यही सिद्धान्त यहाँ प्रस्तुत भएको छ । विद्यार्थी भाइबहिनी हो ! अहिले हामी त्यस्ता प्रकरणका विषयहरूलाई संक्षेपमा प्रस्तुत गरी तपाईंहरूको मस्तिष्कमा ती विषयसम्बन्धी जानकारी दिन चाहन्छौं ।

प्रतिपाद्य विषय

१.	सन्नन्त	२.	यङन्त	३.	यङ्लुङन्त	४.	नामधातु	५.	लकारार्थ
६.	तद्धित	७.	कृदन्त	८.	समास	९.	स्त्रीप्रत्यय	१०.	सन्धि

१. सन्नन्त

सन्नन्तको अर्थ हो – धातुबाट सन् प्रत्यय अन्त्यमा हुने क्रियापदहरू । यस्ता क्रियापदको प्रयोग जान चाहन्छ, खान चाहन्छ, पढ्न चाहन्छ आदि इच्छा व्यक्त हुने वाक्यहरूमा प्रयोग गरिन्छ । जस्तै – तपाईंहरूले 'अहम् गच्छामि' पढ्नुभयो, जसको अर्थ I go म जान्छु हो । 'अहं गन्तुम् इच्छामि' अब म जान चाहन्छु, I want to go पनि पढ्नुभयो ।

संस्कृतमा 'अहं गन्तुम् इच्छामि' 'म जान चाहन्छु'लाई अझै मीठो भाषा बनाई प्रस्तुत गर्दा – 'अहं जिगमिषामि' हुन्छ यसको अर्थ पनि 'अहं गन्तुं इच्छामि' वाक्यको जस्तै 'म जान चाहन्छु' भन्ने नै हो । सन् प्रत्यय लगाई हजारौं वाक्य बनाउन सिकाउने प्रकरण हो सन्नन्त प्रकरण । यस पुस्तकको दोस्रो शृङ्खलामा यसबारे राम्ररी चर्चा गरिनेछ।

२. यङन्त

कुनै पनि क्रियाको वारंवार आवृत्ति देखाउन गरिने प्रत्यय नै यङ् प्रत्यय हो । त्यो अन्त्यमा रहने क्रियापदहरू यङन्त कहलाउँछन् । जस्तै - तपाईंहरूले सामान्य वाक्यमा 'त्यो पटक - पटक पढ्न चाहन्छ' भन्ने अर्थ बुझाउनका लागि "सः पुनः पुनः पठति' पढ्नुभयो । परन्तु सामान्य वाक्यमा पुनः पुनः आदि शब्द थपेर अर्थबोध गराउने प्रक्रियाभन्दा यङन्त प्रकरणको नियमानुसार यङ्प्रत्यय गरी एउटै क्रिया बनाउँदा वाक्य सुन्दर र सुसङ्गठित बन्दछ । जस्तै - 'सः पुनः पुनः पठति' का सट्टा यङ् प्रत्यय गरी 'सः पापठ्यते' बनाउँदा वाक्य संक्षिप्त र सारगर्भित पनि बन्दछ । यही कुरा यङन्त प्रकरणले बताउँछ । तपाईंहरूलाई आगामी शृङ्खलामा यसबारे राम्ररी जानकारी गराइनेछ ।

३. यङ्लुङन्त

यङन्त प्रकरणकै अर्थ बुझाउने भिन्दै किसिमका क्रियापदहरू भएको यङ्लुङन्त प्रकरण व्याकरणशास्त्रमा कठिन क्रियाका लागि प्रसिद्ध छ । त्यसै भएर हामीले यहाँ संक्षेपमा उल्लेख मात्र गरेका छौं । जस्तै यङन्तमा पुनः पुनः पठति भन्ने अर्थमा पापठ्यते भएको थियो, त्यस्तै पुनः पुनः पठति भन्ने अर्थमा यहाँ पापठीति हुन्छ । अर्थ उही हो रूपमा अन्तर छ । विशेष जानकारी दोस्रो शृङ्खलाबाट हुनेछ ।

४. नामधातु

नाम भनेको प्रातिपदिक शब्द हो । जस्तै - कृष्ण, अप्सरा आदि । अर्थ र प्रक्रियामा मिठास भर्ने विधिसहित पुत्र, कृष्ण, अप्सरा आदि प्रातिपदिकलाई धातु बनाई क्रिया पद तयार गर्ने प्रकरणको नाम नामधातु प्रकरण हो । जस्तै - पुत्रको कामना गर्छ भन्दा पुत्र नामलाई नै धातु बनाई त्यसपछि तिङन्त प्रत्यय गरेर पुत्रीयति क्रियापद निर्माण गरिएको छ । यसैगरी अरू नामबाट पनि प्रत्यय गरी विभिन्न अर्थमा रूप तयार गरिन्छ । उदाहरण - **प्राप्ते तु षोडशे वर्षे गर्दभी अप्सरायते** । (सोह्र वर्षको उमेरमा प्रवेश गर्दा गधा (स्त्री) पनि अप्सरा जस्तो हुन्छ । यहाँ अप्सराशब्दबाट अप्सराजस्तो हुन्छ भन्ने अर्थमा आत्मनेपद गरी रूप तयार गरिएको छ ।

५. लकारार्थ-प्रकरण

लट्, लङ्, लृट्, लोट्, विधिलिङ् र लृङ् लकारको चर्चा भइसकेको छ । अरू लकारहरू पनि छन् । ती सबै लकारहरूबाट तोकिएको कालभन्दा पनि बाहेक अरू कालका पनि अर्थ निस्कन्छन् भन्ने कुरा लकारार्थक प्रकरणमा बताइएको छ । विशेष जानकारी अर्को शृङ्खलामा हुनेछ ।

६. तद्धित-प्रकरण

संस्कृत व्याकरणका विद्वान्हरूले भाषिक अभिव्यक्ति सजिलो र मीठो होस् भन्ने अभिप्रायले तद्धित प्रकरणको सृजना गरेका हुन् । तद्धित प्रकरण कस्तो हुन्छ, कस्ता रूप बन्छन् भन्ने जिज्ञासा तपाईंहरूलाई लाग्न सक्छ । यसको उत्तरमा म भन्न चाहन्छु । जस्तै तपाईंहरू मलाई पाल्पाली भन्नुहुन्छ । म पाल्पामा जन्मिएको हुनाले तपाईंहरूले मलाई पाल्पाली भन्नुभएको हो । यस्तै अर्थ बुझाउन तद्धित प्रकरण अनुसारका प्रत्ययहरू लगाएर शब्दहरूको निर्माण गरिन्छ। जस्तै संस्कृतमा केन्द्रमा भएको विषयवस्तु, व्यक्ति बुझाउन केन्द्रीय शब्द बनाइन्छ । त्यसको अनुकरण नेपाली, हिन्दी आदि भाषाले पनि गरेका छन् । छोराको छोरो भन्ने अर्थ बुझाउन पुत्रशब्दबाट प्रत्यय गरेर पौत्र बनाइन्छ । तद्धितमा अण्, अञ्, छ आदि अनेक प्रत्यय छन् । ती सबै प्रत्ययको विषयमा आगामी शृङ्खलामा चर्चा गरिनेछ ।

७. कृदन्त-प्रकरण

व्याकरणशास्त्रको कृदन्त प्रकरणमा धातुहरूबाट शब्दहरू बनाउने विभिन्न सूत्रहरू रहेका छन् । जस्तै - कर्ता भन्नुपर्‍यो भने कृ धातुबाट तृच् प्रत्यय गरेर कर्ता बनाइन्छ । यसैगरी कृ धातुबाट नै ण्वुल् प्रत्यय गरेर कारक बनाइन्छ। यसरी तद्धित प्रकरण करोडौं शब्दहरूको मूलस्रोतका रूपमा रहेको छ । शब्दनिर्माण कसरी गर्ने ? कसरी शब्द कोशमा नभएका नयाँ नयाँ शब्द बनाएर प्रयोग गर्ने ? जस्तै प्रश्नहरूको उत्तरका लागि पढ्नु पर्ने प्रकरण हो कृदन्त । त्यसको अध्ययन गरेपछि तपाईं पनि मीठा मीठा अर्थ लाग्ने शब्द बनाउन सक्नु हुन्छ ।

८. समास

समास भनेको विभिन्न शब्दहरूलाई एउटै शब्द बनाउने विधि हो । वस्तुतः समास भनेको भाषालाई **सारं सुष्ठु मितं मधु** बनाउने कला हो । जस्तै - राम र कृष्ण दुइटा शब्दलाई समास गर्दा **रामकृष्णौ** हुन्छ । समासको आधारमा हात र खुट्टा भन्नुपर्दा **पाणिपादम्** हुन्छ । यसैगरी **चक्रपाणि** भन्नाले हातमा चक्र धारण गर्ने भगवान् नारायणलाई बुझिन्छ ।

समास भनेको संयुक्त शब्द संरचना गर्ने प्रविधि हो । कुनै दुई वटा शब्दलाई एउटै बनाएर हामीहरूले भाषामा पनि प्रयोग गर्छौं । जस्तै - पुस्तकालय, विद्यालय जसको अर्थ पुस्तकहरू राख्ने ठाउँ, विद्यालय भनेको विद्या आर्जन गर्ने ठाउँ स्कुल आदि । यसैगरी अनेकौं शब्दलाई एउटै शब्द बनाउने विधि समास हो । समासको विषयमा दोस्रो शृङ्खलामा विशेष चर्चा गरिनेछ ।

९. स्त्रीप्रत्यय

पुंलिङ्ग अथवा नपुंसकलिङ्गमा रहेका शब्दलाई स्त्रीलिङ्गमा परिणत गर्ने विधि सिकाउने प्रकरणको नाम हो- स्त्रीप्रत्यय प्रकरण । यस प्रकरणमा केटालाई बुझाउने शब्दबाट केटी बुझाउने शब्द बनाउनुपर्‍यो भने कुन प्रत्यय गर्नुपर्छ भन्ने विधि सिकाइएको छ । जस्तै बालक शब्दबाट केटीलाई बुझाउन स्त्रीप्रत्यय अनुसार प्रत्यय गरेपछि बालिकाशब्द बनाइन्छ । बालकबाट बालिका भएजस्तै पुत्रबाट पुत्री, श्वेतबाट श्वेता आदि शब्दहरूको रचना स्त्रीप्रत्यय प्रकरणबाट गरिन्छ । स्त्रीलिङ्गी अर्थको आकाङ्क्षा भएमा पुलिङ्गी शब्दलाई कसरी स्त्रीलिङ्गमा प्रयोग गर्ने भन्ने विषयमा पाणिनिले गर्नुभएको योगदानलाई हामीले अर्को शृङ्खलामा राम्ररी बुझ्ने छौं ।

१०. सन्धि भनेको के हो ?

प्यारा विद्यार्थी भाइबहिनी हो ! यस पुस्तकमा सन्धि के हो भन्ने विषयमा रत्तिभर पनि चर्चा गरिएन । यसको कारण के हो भने भाषाको ज्ञानमा प्रारम्भिक चरणमा सन्धिका अप्ठ्यारा नियमहरू लगाउँदा विद्यार्थीहरूको मन पढाइमा नलाग्न सक्छ, विचलित हुनसक्छ भन्नु नै हो । सन्धिको नियमअनुसार 'रामः गच्छति' को सट्टा 'रामो गच्छति' लेख्नुपर्ने थियो, यस्ता अनेकौं कुरा छन् । तर जे गरिएको छ त्यो विद्यार्थीको हितलाई ध्यानमा राखेर गरिएको छ । अर्को शृङ्खलामा यसबारेमा विस्तृत चर्चा गरिनेछ ।

छयालीसौं दिन
षट्चत्वारिंशः दिवसः

संस्कृतजिज्ञासु मित्रहरू तथा प्यारा विद्यार्थी भाइ बहिनीहरू! आज हामीहरू ४६ औं दिनमा आइसक्यौ। संस्कृत भाषामा बोल्न र लेख्न सक्ने भयौ । संस्कृतका सरल भाषामा लेखिएका साना ठूला लेख रचना, सरल काव्य एवं नीतिसंग्रह बुझ्न सक्ने भयौ । आहा! कस्तो खुसीको दिन बधाई छ मेरा संस्कृतजिज्ञासु मित्रहरूलाई र प्यारा विद्यार्थी भाइ बहिनीहरूलाई जस-जसले यो पुस्तक पढेर पढेर संस्कृत बुझ्नु भयो । निसन्देह आज हामीहरू संस्कृत वाङ्मयको अध्ययन गर्न सक्ने भएका छौं । मैले सुरुसुरुमै भनेको हुँ संस्कृत सबै भाषाभन्दा सजिलो भाषा हो । यो भाषा विभक्तिप्रधान भएकाले सुरु-सुरुमा केही अप्ठ्यारो लाग्न सक्छ । परन्तु अब त सरल र सरस हुँदै गयो । तपाईंहरू संस्कृततज्ञ बन्नु भएकाले आजको दिन मेरो लागि अत्यन्त खुसीको दिन हो। तपाईं हामी सबै मिलेर रमाइलो गर्ने दिन हो । यस खुसीयालीमा म तपाइहरूलाई के उपहार दिउँ । कसरी रमाइलो गरौं र गराऔं यसै खुसीयालीमा म तपाईं मित्र तथा भाइ-बहिनीहरूलाई अत्यन्त आनन्द लाग्ने कुरा सुनाउँ है त ? आउनुहोस्, संस्कृतजिज्ञासु मित्र तथा भाइ-बहिनीहरू हाम्रो मातृभाषा नेपाली त पुरा संस्कृतमय नै छ । कसरी ? भन्नुहोला, हाम्रा राष्ट्रिय दुईवटा दैनिक पत्रिकाहरू जसका अङ्क तपाईंहरूका वाचनालयहरूमा सुरक्षित होलान् । तपाईंहरूले जाँगर गरेर वि. सं. २०६३ पुस ११ र २० गतेका कान्तिपुर र २०६३ पुस २५ र २६ गतेका गोरखापत्रका अङ्क हेर्नुभयो भने अकारादि क्रमले यस पाठमा दिइएका तपाईं हामीले नेपाली भाषामा दैनिक व्यवहारमा प्रयोग गर्ने गरेका नेपाली शब्दहरू सबै संस्कृतबाट तत्सम रूपमा नै नेपालीमा आएका हुन् । संस्कृतजिज्ञासु मित्र तथा विद्यार्थी भाइ-बहिनीहरू ! तपाईंहरूलाई खुसीको यो बेलामा नेपाली भाषा संस्कृतमय नै छ भन्नुभन्दा खुसीको कुरा म के दिनसक्छु ? आउनुहोस्, यिनै नेपाली भाषामा प्रयुक्त शब्दहरूको प्रयोग गरेर पुस्तकले सिकाएको विधिद्वारा संस्कृत वाक्य बनाऔं, अनि वास्तविक रूपमा नै सजिलो लाग्ने छ संस्कृत । म यहाँ तिनै शब्दहरूको प्रयोग गरेर केही संस्कृतका वाक्य बनाउँदै छु । तपाईंहरू पनि यहाँ दिइएका बाँकी शब्दहरूको प्रयोग गरी संस्कृतमा वाक्य बनाएर आफ्ना भनाई राख्दै संस्कृत माध्यमबाट आफ्ना भावना व्यक्त गर्ने अभ्यास गर्नुहोस् ।

	अ								
१.	अध्यक्ष	६.	अधिकार	१२.	अनुमान	१८.	अंगीकार	२४.	अनायस
२.	अनुदान	७.	अन्य	१३.	अवस्था	१९.	अवरोध	२५.	अनुभुति
३.	अन्तर्गत	८.	अधिकृत	१४.	अवधि	२०.	अस्थायी	२६.	अभियोग
४.	अनौपचारिक	९.	अनुसार	१५.	असख्य	२१.	अधिकारी	२७.	असम्बन्धित
५.	अविलम्ब	१०.	अन्यत्र	१६.	अत्यन्त	२२.	अवरुद्ध	२८.	अमृत
		११.	आरक्ष	१७.	असफल	२३.	अवसर	२९.	अनुत्पादक

अस्माकं राष्ट्रभाषा तु नेपाली चेति विश्रुता । संस्कृतान्निःसृता दिव्या हृद्या पूज्या च सर्वदा ।।१।।
पश्यन्तु विविधान् मान्याः! निम्नाङ्केषु सुसङ्कितान् । तत्समान् निखिलान् शब्दान् भाषायां सर्वदाऽन्वितान्।।२।।

१. अध्यक्ष - वर्तमानः संविधानसभायाः अध्यक्षः सुभाषनेवाङः अस्ति । १०. अन्यत्र - अस्माकं देशात् अनेके छात्राः अध्ययनार्थं अन्यत्र गच्छन्ति । १९ अवरोध - अद्य तु नवलपरासीमण्डले राजमार्गे अवरोधः अस्ति ।

३०. अद्यावधिक
३१. अक्षुण्ण
३२. अध्याय
३३. अधिग्रहण
३४. अर्ध
३५. अर्थतन्त्र
३६. अनावश्यक
३७. अराजक
३८. अन्त्य
३९. अनिश्चितकाल
४०. अभिलेख
४१. अभियान
४२. अध्ययन
४३. अभिषेक
४४. अपव्यय
४५. अभिभावक
४६. अनुकरणीय
४७. अनुष्ठान
४८. अन्त:क्रिया
४९. असन्तोष
५०. अधिकांश
५१. अनुगमन
५२. अन्तर्वार्ता
५३. अभाव
५४. अनशन
५५. अत्याधुनिक
५६. अव्यवस्था
५७. अन्ताराष्ट्रिय
५८. अपेक्षित
५९. असम्मान
६०. अनादर
६१. अवमूल्यन
६२. अपेक्षा
६३. अभद्र
६४. अभ्यस्त
६५. अभिरुचि
६६. अदूरदर्शिता
६७. अमुख
६८. अन्तरिम
६९. असहमति
७०. अराजकता
७१. अङ्ग
७२. अत्यधिक
७३. अथवा
७४. अनियमित
७५. अमानवीय
७६. अस्तित्व
७७. अनुपात
७८. अतिशयोक्ति
७९. अभिव्यक्ति
८०. असङ्गति
८१. अनिवार्य
८२. अवधारणा
८३. अपव्याख्या
८४. अन्यथा
८५. अप्राकृतिक
८६. अस्वाभाविक
८७. अभ्यास
८८. अनुदार
८९. अवलोकन
९०. अहिंसात्मक
९१. असहज
९२. अनुभव
९३. अनुमति
९४. अर्थोपार्जन
९५. असमर्थता
९६. अनुहार
९७. अर्धखलनायक
९८. अलिखित
९९. अन्त:कथा
१००. अपराधी
१०१. आजीव
१०२. अभागी
१०३. अपहरण
१०४. अनुसन्धान
१०५. अन्तिम
१०६. अस्वीकार्य
१०७. अनुचित
१०८. असामायिक
१०९. अर्पण
११०. अल्पायु
१११. अवशेष
११२. अस्थिपञ्जर
११३. अशक्त
११४. अपदस्थ
११५. अवतरण
११६. अवकाश
११७. अनुभवी
११८. अपराह्न
११९. अविश्वसनीय
१२०. अग्रता
१२१. अञ्चलस्तरीय
१२२. अभिजित्
१२३. अवगत
१२४. अग्रिम
१२५. असहनीय
१२६. अभियोग
१२७. अभियुक्त
१२८. अपहरणमुक्त
१२९. अवैध
१३०. अतुलनीय
१३१. अविश्वास
१३२. अनुक्रम
१३३. अर्थमन्त्री
१३४. अन्धसंस्कार
१३५. अनियन्त्रित

आ

१३६. आयोग
१३७. आग्रह
१३८. आलोचना
१३९. आन्तरिक
१४०. आधार
१४१. आवश्यक
१४२. आशङ्का
१४३. आह्वान
१४४. आन्दोलन
१४५. आन्दोलनरत
१४६. आश्वस्त
१४७. आमसत्ता
१४८. आयोजित
१४९. आकस्मिक
१५०. आदेश
१५१. आदर्श
१५२. आदान
१५३. आरति/ती
१५४. आनुपातिक
१५५. आरक्षण
१५६. आर्थिक
१५७. आय
१५८. आकर्षक

---

४६. **अनुकरणीय** – छात्रा: ! महापुरुषाणाम् आचरणानि अस्माभि: अनुकरणीयानि सन्ति ।

५५. **अत्याधुनिक** – अस्माकं समाजस्य कृते अत्याधुनिक: व्यवहार: प्रतिकूल: अस्ति ।

६४. **अभ्यस्त** – वयं सर्वे संस्कृतस्य अध्ययने अभ्यस्ता: स्म: ।

६६. **अदूरदर्शिता** – केषुचन अस्माकं देशस्थेषु नेतृषु अदूरदर्शिता विद्यते ।

७३. **अथवा** – केशव: अथवा शिव: व्याकरणं पठतु ।,

८२. **अवधारणा** – माओवादीदलस्य अवधारणा देशस्य कृते सर्वोत्तमा विद्यते परन्तु ते सफला भविष्यन्ति न वा अत्र शङ्का विद्यते ।

१२६. **अभियोग** – बहवो कर्मचारिण: भ्रष्टाचारस्य अभियोगात् ग्रस्ता: सन्ति ।

१५४. **आनुपातिक** – आनुपातिकरूपेण माओवादिन: बहुमतं धारयन्ति ।

१५९. आकाश
१६०. आदि
१६१. आनन्द
१६२. आत्मा
१६३. आर्य
१६४. आश्चर्य
१६५. आवेदन
१६६. आधुनिक
१६७. आशा
१६८. आकर्षित
१६९. आबद्ध
१७०. आवागमन
१७१. आन्तरिक
१७२. आयाम
१७३. आजीवन
१७४. आयुर्वेदिक
१७५. आधारित
१७६. आशय
१७७. आक्रमण
१७८. आत्मनिर्णय
१७९. आदिवासी
१८०. आतङ्कवादी
१८१. अयुक्त
१८२. आत्महत्या
१८३. आपराधिक
१८४. आकृति
१८५. आक्रोश
१८६. आंशिक
१८७. आश्रित
१८८. आर्द्रता
१८९. आणविक
१९०. आतङ्क
१९१. आनन्ददायी
१९२. आश्वासन
१९३. आश्चर्यचकित
१९४. आतङ्ककारी
१९५. आत्मबल
१९६. आरोप
१९७. आधारभूत
१९८. आदरणीय
१९९. आपत्ति
२००. आवास
२०१. आत्मविश्वास
२०२. आधुनिकीकरण
२०३. आत्मनिर्भर
२०४. आशुतोष
२०५. आयातकर्ता
२०६. आपूर्ति
२०७. आकाशवाणी
२०८. आयकर
२०९. आकांक्षा
२१०. आगामी

इ, ई

२११. इतिहास
२१२. इच्छुक
२१३. इन्धन
२१४. इन्द्रिय
२१५. इच्छा
२१६. ईश्वर

उ, ऊ

२१७. उपकुलपति
२१८. उपक्षेत्रीय
२१९. उड्डयन
२२०. उपचार
२२१. उपरीक्षक
२२२. उपलब्ध
२२३. उपस्थिति
२२४. उद्योग
२२५. उल्लेख
२२६. उद्देश्य
२२७. उपयोग
२२८. उपयोगी
२२९. उच्च
२३०. उपहार
२३१. उत्प्रेरक
२३२. उपत्यका
२३३. उत्पादन
२३४. उत्पादकत्व
२३५. उल्लेखित
२३६. उदाहरण
२३७. उत्तरदायी
२३८. उत्पादित
२३९. उत्थान
२४०. उत्पादक
२४१. उपलब्धि
२४२. उत्तरदायित्व
२४३. उत्प्रेरित
२४४. उपर्युक्त
२४५. उन्मुख
२४६. उच्चशिक्षा
२४७. उदय
२४८. उत्तर
२४९. उपाध्यक्ष
२५०. उच्चायोग
२५१. उद्धार
२५२. उक्त
२५३. उपाधि
२५४. उत्कृष्ट
२५५. उद्घोष
२५६. उच्छृङ्खल
२५७. उल्लङ्घन
२५८. उन्नत
२५९. उद्यमी
२६०. उत्साह
२६१. उत्साहजनक
२६२. उदार
२६३. उपादेयता
२६४. उदारीकरण
२६५. उपार्जन
२६६. उद्धारकर्मी
२६७. उन्मूलन
२६८. उपलक्ष्य
२६९. उत्तर
२७०. उद्घाटन
२७१. उपभोक्ता
२७२. उत्सवमय
२७३. उत्पन्न
२७४. उपशाखा
२७५. उपविजेता
२७६. उदीयमान
२७७. उपकरण
२७८. उद्दण्ड
२७९. उद्दण्डता
२८०. उपयुक्तता
२८१. उपकेन्द्र
२८२. उपाय
२८३. उत्पल
२८४. उत्पन्न
२८५. उच्चतम
२८६. उग्र

१६३. **आर्य** – के <u>आर्याः</u> के अनार्याः इति जातिगतो विभागः असमीचीनः, वस्तुतः ये शिक्षिताः, शिक्षितेषु अपि मानवीयगुणसम्पन्नाः ते <u>आर्याः</u> अन्ये अनार्याः ।

१७१. **आन्तरिक** – अस्माकं विद्यापीठस्य <u>आन्तरिक</u>क्रियाकलापः शोभनः अस्ति ।

१७९. **आदिवासी** – नेपालदेशे के के <u>आदिवासिनः</u> इति निश्चप्रचं के अपि कथयितुं नैव शक्नुवन्ति ।

१९९. **आपत्ति** – <u>आपत्तौ</u> यः सहयोगी स एव सखा, अन्ये तु धूर्ताः पाखण्डिनः ।

२२६. **उद्देश्य** – गोपालः <u>उद्देश्यं</u> विना इतस्ततः किमर्थं भ्रमसि ?

२४४. **उपर्युक्त** – <u>उपर्युक्तस्य</u> गद्यस्य नेपालीभाषायां अर्थलेखने का आपत्तिः ?

२३३. **उत्पादन** – गार्हस्थ्यवस्तूनाम् <u>उत्पादने</u> वयं कदा आत्मनिर्भराः भविष्यामः । अस्मिन् विषये दलस्य सर्वे नेतारः चिन्तिताः भवन्तु ।

२८७. उग्रवादी
२८८. उपमहानगरपालिका
२८९. उच्चस्तरीय
२९०. उपलब्धि
२९१. उत्खनन
२९२. उल्लासमय
२९३. उपयोगी
२९४. उत्पीडित
२९५. उपसमिति
२९६. उत्तरार्द्ध
२९७. ऊर्जा

ए,ऐ

२९८. एकीकृत
२९९. एकात्मक
३००. एक
३०१. एकता
३०२. एकाधिकार
३०३. एकदिवसीय
३०४. एकाङ्गी/ङ्गी
३०५. एकरूपता
३०६. ऐक्यबद्धता
३०७. ऐतिहासिक
३०८. ऐच्छिक
३०९. ऐक्यबद्ध

ओ,औ

३१०. औचित्य
३११. औषध
३१२. औद्योगिक
३१३. औषधि
३१४. औपनिवेशिक
३१५. औपचारिक
३१६. औषधिजन्य

ऋ

३१७. ऋण
३१८. ऋणी

क

३१९. कला
३२०. कुलपति
३२१. कारण
३२२. कुमार
३२३. क्रम
३२४. क्रमिक
३२५. कर्मचारी
३२६. कोष
३२७. क्रियाकलाप
३२८. केश
३२९. कालगति
३३०. कल्याण
३३१. केन्द्र
३३२. कलाकार
३३३. किशोर
३३४. किशोरी
३३५. केन्द्रित
३३६. कतिपय
३३७. कृषि
३३८. कृषक
३३९. कीर्तिमान्
३४०. कुतर्क
३४१. कल्पना
३४२. कुटिल
३४३. कृतज्ञता
३४४. कारागार
३४५. कृति
३४६. कार्यकाल
३४७. केन्द्रीय
३४८. कार्यकक्ष
३४९. कार्यदल
३५०. कार्यरत
३५१. कार्यान्वयन
३५२. कार्यकारी
३५३. कार्यक्रम
३५४. कार्यकर्ता
३५५. कार्यार्थ
३५६. कक्षा
३५७. कालखण्ड
३५८. कार्यभार
३५९. कटाक्ष
३६०. कौशल
३६१. कातरता
३६२. क्रूर
३६३. कथा
३६४. कथित
३६५. क्रीडा
३६६. कविता
३६७. क्रोध
३६८. कुलकुटुम्ब
३६९. कार्यनिर्देशिका
३७०. कलश
३७१. कीर्ति
३७२. कूटनीति
३७३. कलह
३७४. कौतूहल
३७५. क्रियाशील
३७६. कर्तव्य
३७७. कृषिजन्य
३७८. केन्द्राध्यक्ष
३७९. कर
३८०. कुप्रयास
३८१. कन्या
३८२. कन्याराशि
३८३. क्रमशः
३८४. कार्यविधि
३८५. कार्यसीमा
३८६. कार्यवाहक
३८७. कार्यदिशा
३८८. कर्तव्यपरायणता
३८९. कार्यतालिका
३९०. कार्यदक्षता
३९१. कन्यादान
३९२. कर्मप्रधानता
३९३. कोणसभा
३९४. कार्यसम्पादन
३९५. कल्याण

क्ष

३९६. क्षमता
३९७. क्षेत्र
३९८. क्षतिपूर्ति
३९९. क्षण
४००. क्षमा
४०१. क्षितिज
४०२. क्षेत्रीय
४०३. क्षेत्ररक्षण
४०४. क्षति
४०५. क्षेत्रफल
४०६. क्षत्रिय
४०७. क्षेप्यास्त्र
४०८. क्षतविक्षत
४०९. क्षमायाचना
४१०. क्षेत्राधिकार
४११. क्षयरोग

---

२८९. **उच्चस्तरीय** – उच्चस्तरीयशिक्षायै छात्राः विश्वविद्यालयं गच्छन्ति ।

२९२. **उल्लासमय** – गणतन्त्रे कार्यान्विते सति देशेस्य विभिन्नभागेषु उल्लासमयं वातावरणम् अस्ति ।

३०५. **एकरूपता** – दलेषु कदापि एकरूपता न भवति ।

३१५. **औपचारिक** – औपचारिककार्यक्रमे अस्माभिः औपचारिकवेषेण गन्तव्यम् ।

३५२. **कार्यकारी** – विश्वविद्यालयस्य कार्यकारिनिर्देशकः अनुसन्धानकेन्द्रस्य प्रमुखः भवति ।

३७२. **कूटनीति** – नेपालस्थाः अनेके नेतारः विदेशिभिः सह **कूटनीतौ** असफलताः सन्ति ।

३७८. **केन्द्राध्यक्ष** – गोविन्दः विश्वविद्यालयविद्यापीठस्य **परीक्षायां** केन्द्राध्यक्षपदे नियुक्तः अस्ति ।

३८६. **कार्यवाहक** – यदाकदा एमाले दलस्य नायकः अमृतकुमारबोहरा कार्यवाहकः महासचिवः भवति ।

४०९. **क्षमायाचना** – मया प्रतिज्ञा नैव पालिताः, अतः क्षमायाचनां करोमि ।

ख

४१२. खण्डीकरण
४१३. खलनायक
४१४. खाद्य
४१५. खाद्यवस्तु
४१६. खाद्यान्न
४१७. खण्डन

ग

४१८. गतिविधि
४१९. गणित
४२०. गणना
४२१. गम्भीरता
४२२. ग्राहक
४२३. गौरव
४२४. गन्तव्यस्थल
४२५. गृह
४२६. गृहमन्त्री
४२७. गर्भ
४२८. गौशाला
४२९. गण
४३०. गणतन्त्र
४३१. गणतान्त्रिक
४३२. ग्रामीण
४३३. गुणस्तर
४३४. गुणात्मक
४३५. गार्हस्थ्य
४३६. गुणस्तरीय
४३७. गुणात्मक
४३८. गार्हस्थ-उत्पादन
४३९. गरिमा
४४०. गतवर्ष
४४१. गोप्य
४४२. गायक
४४३. गुणाङ्क
४४४. ग्रहण
४४५. गतिशील
४४६. गुरु
४४७. गृहलक्ष्मी
४४८. गुरुमन्त्र
४४९. ग्राह्य
४५०. गन्ध
४५१. ग्रन्थ
४५२. ग्रन्थकार
४५३. ग्रन्थकर्ता
४५४. गृहप्रशासन
४५५. गुप्तचर
४५६. गुप्त
४५७. गृहबन्धन
४५८. गृहिणी
४५९. ग्राह्यता
४६०. गर्भवती
४६१. गोलार्द्ध
४६२. गहनता
४६३. गर्भिणी
४६४. गृहस्थ
४६५. ग्राम्य
४६६. गांभीर्य
४६७. गोपनीयता
४६८. गुणित
४६९. गृहकार्य
४७०. गुण
४७१. गणपति
४७२. गन्धर्व
४७३. गान्धर्व

घ

४७४. घटक
४७५. घटना
४७६. घटनाक्रम
४७७. घोषणा
४७८. घृणा
४७९. घाटक
४८०. घोषित
४८१. घटनास्थल
४८२. घण्टा
४८३. घटित

च

४८४. चयन
४८५. चरण
४८६. चिन्तित
४८७. चित्रकला
४८८. चक्षु
४८९. चिन्ता
४९०. चिकित्सक
४९१. चरितार्थ
४९२. चालक
४९३. चलचित्र
४९४. चिरशान्ति
४९५. चिन्तन
४९६. चिन्तनविरुद्ध
४९७. चेतना
४९८. चक्रव्यूह
४९९. चर्चा/चर्चित
५००. चमत्कार
५०१. चिकित्सापद्धति
५०२. चल
५०३. चिकित्सा
५०४. चरित्र
५०५. चारित्रिक
५०६. चिकित्सालय
५०७. चिन्तनशील

छ

५०८. छात्र
५०९. छात्रा
५१०. छात्रावास
५११. छात्रवृति
५१२. छाया
५१३. छद्मभेष

ज

५१४. जनसेना
५१५. जलविधुत्
५१६. जनजाति
५१७. जनगणना
५१८. जनशक्ति
५१९. जीवन
५२०. जीवनयापन
५२१. जनता
५२२. जनाधिकार
५२३. जातीय
५२४. जलस्रोत
५२५. जनसङ्ख्या
५२६. जनसमक्ष
५२७. जाज्वल्यमान
५२८. ज्वालामुखी
५२९. जीवित
५३०. जन्म
५३१. जनप्रशासन
५३२. जननिर्वाचित
५३३. जीर्ण
५३४. जागरूकता
५३५. जनचेतना

---

४१५. **खाद्यवस्तु** – आन्दोलनेन मार्गावरोधः जातः, तस्मात् कारणात् काष्ठमण्डपे खाद्यवस्तूनाम् अभावः समुत्पन्नः।
४४२. **लोकगायक** – बद्रीपङ्केनी नेपालस्य लोकगायकः अस्ति ।
४५२. **ग्रन्थकार** – ग्रन्थकारस्य महत्त्वं ग्रन्थकारः एव जानाति ।
४५४. **गृहप्रशासन** – साम्प्रतं नेपालस्य *गृहप्रशासनं* सुषुप्तम् अस्ति ।
४६९. **गृहकार्य** – छात्राः गृहकार्यं कृत्वा क्रीडनार्थं अङ्गणं गच्छन्ति ।
४७७. **घोषणा** – अद्य काँग्रेसदलस्य कार्यपत्रस्य घोषणा जाता ।
४९३. **चलचित्र** – अनेके छात्राः चलचित्रम् अवलोकयितुं विराटनगरम् अगच्छन् ।
५०६. **चिकित्सालय** – अनेकेषु चिकित्सालयेषु औषधीनाम् अभावः वर्तते ।
५१४. **जनसेना** – जनसेनायाः समायोजनम् अतीवकठिनं कार्यम् अस्ति ।

५३६. जनप्रतिनिधि
५३७. जनान्दोलन
५३८. जनमानस
५३९. जनविरोधी
५४०. जनजागरण
५४१. जनसहभागिता
५४२. जनभावना
५४३. जनादेश
५४४. जनविश्वास
५४५. जननिर्णय
५४६. जनसमाज
५४७. जनकल्याणकारी
५४८. जनतन्त्र
५४९. जनतान्त्रिक
५५०. जनमत
५५१. जीवनमार्ग
५५२. जीवनचक्र
५५३. जिज्ञासा
५५४. जगत्
५५५. जटिल
५५६. जागरूक
५५७. जीर्णोद्धार
५५८. जनमुक्ति
५५९. जीवनस्तर
५६०. जनजीवन
५६१. जीवनपद्धति
५६२. जनसमर्थन
५६३. जैविक
५६४. जीवनमरण
५६५. जीवनस्तर
५६६. जनसमुदाय
५६७. जीविका
५६८. जीविकोपार्जन
५६९. जन्मसिद्ध
५७०. जाति
५७१. जातिविशेष

ज्ञ

५७२. ज्ञान
५७३. ज्ञापक
५७४. ज्ञानी
५७५. ज्ञापनपत्र

ट

५७६. टिप्पणी
५७७. टीकाटिप्पणी

त

५७८. तत्काल
५७९. तटीय
५८०. तथ्याङ्क
५८१. तदर्थ
५८२. तत्कालीन
५८३. तथ्य
५८४. तादात्म्य
५८५. तर्क
५८६. तापक्रम
५८७. तुलनात्मक
५८८. तत्परता
५८९. तीव्र
५९०. त्याग
५९१. तदनुसार
५९२. तत्त्व
५९३. तथाकथित
५९४. तात्पर्य
५९५. तदर्थ
५९६. तान्त्रिक
५९७. तालिका
५९८. तुलनात्मक

त्र

५९९. त्रास
६००. त्रैमासिक
६०१. त्रिपक्षीय
६०२. त्रुटि
६०३. त्रुटिरहित
६०४. त्रिशूल
६०५. त्रुटिपूर्ण

द

६०६. दल
६०७. दैनिक
६०८. द्वन्द्व
६०९. दुर्गन्ध
६१०. दुर्व्यवहार
६११. दायित्व
६१२. दुर्गम
६१३. दृष्टि
६१४. दृष्टिविहीन
६१५. दीर्घ
६१६. दीर्घसेवा
६१७. दुर्भाग्य
६१८. दोषी
६१९. दुर्घटना
६२०. दुःख
६२१. दुःखद
६२२. दातृसंस्था
६२३. दारुण
६२४. दृश्य
६२५. दर्शन
६२६. दृष्टिकोण
६२७. दुर्भाग्यपूर्ण
६२८. दिवंगत
६२९. दक्षिण
६३०. द्वीप
६३१. दशक
६३२. दम्पती
६३३. दूरगामी
६३४. दिशा
६३५. दिशानिर्देश
६३६. दिशाविहीन
६३७. दयनीय
६३८. दृढ
६३९. दिन
६४०. दुःसाहस
६४१. दुर्गन्धित
६४२. दाम्पत्य
६४३. द्विपक्षीय
६४४. दक्षिण
६४५. दिवस
६४६. दुरुपयोग
६४७. दर्शक
६४८. दृढता
६४९. दीर्घकालीन
६५०. द्योतक
६५१. देशवासी
६५२. देशघाती
६५३. दुर्भावना
६५४. द्वैधीकरण
६५५. द्वन्द्वपीडित
६५६. दण्डहीनता
६५७. दीपशिखा
६५८. दुग्ध
६५९. दमन
६६०. दमनकारी

---

५४१. **जनसहभागिता** – जनसहभागितायामेव सर्वाणि कार्याणि सिद्ध्यन्ति ।

५५७. **जीर्णोद्धार** – पशुपतिनाथमन्दिरस्य जीर्णोद्धारस्य व्यवस्था सर्वकारेण कृता विद्यते ।

५६८. **जीविकोपार्जन** – जीविकोपार्जनस्य कृते अस्माकं देशे अध्यावधि कापि समीचीना व्यवस्था नास्ति ।

५८६. **तापक्रम** – अद्य काष्ठमण्डपस्य तापक्रमः पञ्चविंशतिसेल्सियसात्मकः अस्ति ।

५९३. **तथाकथित** – तथाकथिता पत्रकाराः पत्रकारितायाः मर्म नैव जानन्ति ।

६०५. **त्रुटिपूर्ण** – सर्वकारस्य नागरिकताविषयकं कार्यं त्रुटिपूर्णम् अस्ति ।

६१०. **दुर्व्यवहार** – अध्यापकानां दुर्व्यवहारेण छात्राः आहताः सन्ति ।

६५१. **देशव्यापी** – देशव्यापिनं सर्वकारस्य कार्यं दृष्ट्वा जनाः उदासीनाः सन्ति ।

६५६. **दण्डहीनता** – दण्डहीनतायाः समस्या साम्प्रतं सर्वत्र दृश्यते ।

६६१. द्रष्टव्य
६६२. दाहसंस्कार
६६३. दृष्टिगत
६६४. दृढतापूर्वक
६६५. दूरसंचार
६६६. दूरभाषा
६६७. दुष्परिणाम
६६८. दण्डनीय
६६९. देहावसान
६७०. द्वारा
६७१. दुर्लभ
६७२. दुःखी

ध

६७३. ध्यानाकर्षण
६७४. धारणा
६७५. ध्वनि
६७६. ध्वजावाहक
६७७. धर्म
६७८. धर्मावलम्बी
६७९. धर्मनिरपेक्ष
६८०. ध्यान
६८१. धारण
६८२. धूर्त
६८३. धान्याचल

न

६८४. नियुक्ति
६८५. निकुञ्ज
६८६. निहित
६८७. नेतृत्व
६८८. निर्वाचन
६८९. निर्बाध
६९०. नीति
६९१. निम्न
६९२. नामक
६९३. निक्षेपकर्ता
६९४. निवारण
६९५. निर्वाचित
६९६. न्यायपालिका
६९७. न्यायसंगत
६९८. नीतिगत
६९९. निरीहता
७००. नैतिक
७०१. निवेदन
७०२. निवेदक
७०३. न्यायाधीश
७०४. निवर्तमान
७०५. नारी
७०६. न्यायाधिकरण
७०७. निर्माता
७०८. निखिल
७०९. निर्माणाधीन
७१०. नवीकरण
७११. निरक्षर
७१२. निःसन्देह
७१३. नष्ट
७१४. निर्यातकर्ता
७१५. नित्य
७१६. निकाय
७१७. निर्णय
७१८. निर्माण
७१९. निर्देशन
७२०. निर्देशक
७२१. नगरपालिका
७२२. निर्देशिका
७२३. निवास
७२४. निषेधित
७२५. निष्कर्ष
७२६. निलम्बन
७२७. नियन्त्रण
७२८. नियम
७२९. नियमानुसार
७३०. न्यूनतम
७३१. निःशुल्क
७३२. निधन
७३३. नागरिकता
७३४. निवृत्तिभरण
७३५. निष्पक्ष
७३६. निर्देशनालय
७३७. निर्वासन
७३८. नियोजित
७३९. नामावली
७४०. नागरिक
७४१. नेत्रविहीन
७४२. नृत्य
७४३. निराशा
७४४. नियोजन
७४५. नकारात्मक
७४६. निश्चय
७४७. निरंकुश
७४८. निरंकुशता
७४९. निगम
७५०. निन्दनीय
७५१. निर्मूल
७५२. नवजात
७५३. नेता
७५४. निर्यात
७५५. निर्यातकर्ता
७५६. निद्रा
७५७. निक्षेप
७५८. निवासी
७५९. निर्मित
७६०. निर्णायक
७६१. नियमसंगत
७६२. नियमावली
७६३. निष्कासन
७६४. नैराश्य
७६५. नितान्त
७६६. नियोग
७६७. निर्दोष
७६८. निर्माणस्थल
७६९. निर्धारण
७७०. निरंकुशता
७७१. निर्विघ्नता
७७२. नवनिर्वाचित
७७३. नव
७७४. निकट

प

७७५. प्रमुख
७७६. पदाधिकारी
७७७. प्रशासनिक
७७८. प्राज्ञिक
७७९. प्रक्रिया
७८०. पूर्वाञ्चल
७८१. प्रधानमन्त्री
७८२. प्रतिनिधिसभा
७८३. प्रदर्शन
७८४. प्रशासन
७८५. पुष्टि
७८६. प्रकृति
७८७. पूर्वी

६६६. **दूरसञ्चार** – राप्त्यञ्चलस्य दूरसञ्चारकार्यालयः तुलसीपुरे अस्ति ।
६६७. **दुष्परिणाम** – दुष्परिणामं श्रुत्वा स खिन्नो जातः ।
६९७. **न्यायसङ्गत** – न्यायसङ्गतं कार्यं सर्वैः वन्दनीयं भवति ।
७०३. **निष्पक्ष** – न्यायाधीशाः सदैव निष्पक्षाः भवन्ति ।
७२१. **नगरपालिका** – नगरपालिकायाः जनाः सौविध्ययुक्ताः भवन्ति ।
७४८. **निरङ्कुशता** – निरङ्कुशतायाः विरुद्धं सर्वे आन्दोलिताः सन्ति ।
७५७. **निक्षेप** – जनानां निक्षेपः धनागारेषु सुरक्षितो अस्ति ।
७८२. **प्रतिनिधिसभा** – अधुना प्रतिनिधिसभायाः सञ्चालनं वीरेन्द्रानारायणराष्ट्रियसभागृहे भवति ।
७८४. **प्रशासन** – साम्प्रतं देशे प्रशासनव्यवस्था अतीव दयनीया विद्यते ।

७८८. प्रतिवेदन
७८९. परिषद्
७९०. परराष्ट्र
७९१. प्राविधिक
७९२. परामर्श
७९३. प्रतिनिधि
७९४. पूर्व
७९५. प्रयास
७९६. प्रत्येक
७९७. प्राप्त
७९८. प्रवासी
७९९. प्रेयसी
८००. पूर्वक
८०१. प्राथमिकता
८०२. प्रकाशित
८०३. प्रस्तुति
८०४. प्रजाति
८०५. पञ्जिकाधिकारी
८०६. पश्चात्
८०७. प्रबन्धपत्र
८०८. परिभाषित
८०९. पृथक्
८१०. पितृसत्ता
८११. पक्षपोषण
८१२. पितृसत्तात्मक
८१३. पारदर्शी
८१४. प्रोत्साहित
८१५. प्रवासी
८१६. पालन
८१७. पोषण
८१८. पालनपोषण
८१९. पोषित
८२०. प्रावल्य
८२१. प्रावधान
८२२. पृथक्कीकरण
८२३. पृष्ठभूमि
८२४. प्रतिज्ञा
८२५. प्रणाली
८२६. परिवर्तन
८२७. प्रजनन
८२८. पूर्वप्रशासक
८२९. पदत्याग
८३०. पदपूर्ति
८३१. प्रतिशोध
८३२. प्रतियोगितात्मक
८३३. परित्याग
८३४. प्रत्यारोपण
८३५. परिपूर्ण
८३६. प्रतिकार
८३७. प्रभावित
८३८. प्रहरी
८३९. प्रहार
८४०. प्रत्यक्ष
८४१. पुनःस्थापन
८४२. परिचालन
८४३. प्रजा
८४४. प्रतिकूल
८४५. प्रतिक्रिया
८४६. प्रतिशत
८४७. प्राकृतिक
८४८. प्रकोप
८४९. पीडित
८५०. पद
८५१. प्रथम
८५२. पूर्णकालीन
८५३. प्रशिक्षण
८५४. प्रतिष्ठान
८५५. पश्चिमाञ्चल
८५६. पश्चिम
८५७. प्रधान
८५८. पक्ष
८५९. परिवर्तन
८६०. प्रति
८६१. प्रस्तावित
८६२. पूर्वमन्त्री
८६३. परम्परागत
८६४. प्राथमिक विद्यालय
८६५. परिलक्षित
८६६. परम्परा
८६७. पृतना
८६८. पर्वतारोहण
८६९. परिवार
८७०. प्रश्नचिह्न
८७१. प्रसङ्ग
८७२. प्रताडित
८७३. प्राणरक्षार्थं
८७४. पृष्ठपोषक
८७५. पुराण
८७६. प्रकारान्तर
८७७. पदावधि
८७८. प्रधानाध्यापक
८७९. परिश्रम
८८०. पारिश्रमिक
८८१. परिसर
८८२. प्रदर्शनकारी
८८३. प्रारम्भिक
८८४. प्रारम्भ
८८५. पथप्रदर्शक
८८६. पालना
८८७. पुरोहित
८८८. प्रतिपदा
८८९. पूर्णकलश
८९०. पराक्रम
८९१. प्रसन्नता
८९२. प्रस्तुति
८९३. प्रसूतिगृह
८९४. परोपकार
८९५. प्रबन्धक
८९६. पठनपाठन
८९७. प्रभावकारी
८९८. पाठ्यपुस्तक
८९९. पूर्वाधार
९००. प्रवाहित
९०१. प्रज्ज्वल
९०२. प्रतिमा
९०३. प्रेरणा
९०४. प्रारम्भ
९०५. प्रकार
९०६. प्रदान
९०७. परीक्षण
९०८. प्रतिष्ठान
९०९. पर्यटन
९१०. प्रिय
९११. प्रवर्द्धन
९१२. पालना
९१३. प्रतिस्पर्धा
९१४. पर्याप्त
९१५. पुनर्जागरण
९१६. पारित
९१७. प्रशोधन

७९३. **प्रतिनिधि** – अहं साम्प्रतं प्राध्यापकानां <u>प्रतिनिधिः</u> अस्मि ।

८०२. **प्रकाशित** – अयं समाचारः कान्तिपुरपत्रे <u>प्रकाशितः</u> अस्ति ।

८२६. **परिवर्तन** – सर्वे नेतारः देशे <u>परिवर्तनम्</u> इच्छन्ति ।

८६५. **परिलक्षित** – अयं सन्देशः ममोपरि <u>परिलक्षितः</u> अस्ति ।

८६६. **परम्परा** – अस्माकं समाजे बालविवाहस्य <u>परम्परा</u> प्राचीनकालादेव विद्यते ।

८७४. **पृष्ठपोषक** – अधिके राजनेतारः भारतस्य <u>पृष्ठपोषकाः</u> सन्ति ।

८८२. **प्रदर्शनकारी** – <u>प्रदर्शनकारिषु</u> एकः मृतः, अन्ये बहवश्च आहताः ।

८९१. **प्रसन्नता** – दुःखपूर्णं समाचारं श्रुत्वा अस्माकं <u>प्रसन्नता</u> समाप्ता जाता ।

८९३. **प्रारम्भिक** – <u>प्रारम्भिकं</u> परिणामम् अवलोक्य ज्ञातुं शक्नुवन्ति नागरिकाः देशस्थाः नेतारः जनोत्तरदायिनः न सन्ति।

९१८. प्रमाणपत्र
९१९. परीक्षणकाल
९२०. पाठ्यक्रम
९२१. पत्राचार
९२२. पराजित
९२३. प्रतियोगिता
९२४. प्रतिकार
९२५. पक्षपात
९२६. परिवेश
९२७. प्रतिष्ठा
९२८. प्रतिष्ठित
९२९. प्रभावशाली
९३०. प्राज्ञिक
९३१. प्राज्ञ
९३२. पदस्थापन
९३३. प्रदूषित
९३४. परिवर्तित
९३५. पुनर्जन्म
९३६. प्रान्तीय
९३७. परित्याग
९३८. पौराणिक
९३९. प्रवीण
९४०. परमोच्च
९४१. पूर्वसन्ध्या
९४२. प्रोत्साहन
९४३. प्रविधि
९४४. प्रशस्त
९४५. प्रवृत्ति
९४६. पूर्वाग्रह
९४७. परिस्थिति
९४८. परिपक्व
९४९. पुरस्कार
९५०. पाठ
९५१. पीडा
९५२. पाठक
९५३. प्रपञ्च
९५४. प्राय:
९५५. प्रकाश
९५६. पौष्टिक
९५७. पोषण
९५८. पत्रिका
९५९. प्रसारित
९६०. प्रवाह
९६१. प्रतिगामी
९६२. प्रत्याभूति
९६३. परिणाम
९६४. प्रशंसा
९६५. प्रसङ्ग
९६६. पुरुष
९६७. प्रजातान्त्रिक
९६८. प्रमाण
९६९. प्रतिशोधी
९७०. पश्चात्ताप
९७१. प्रभुत्व
९७२. पराजय
९७३. परिणत
९७४. प्रतिदिन
९७५. प्रदर्शनी
९७६. प्रवेश
९७७. प्रतिकार
९७८. परिवेश
९७९. पुण्य
९८०. प्रकट
९८१. पूज्य
९८२. पुण्यतिथि
९८३. प्रार्थना
९८४. परमेश्वर
९८५. प्रान्त
९८६. प्रवक्ता
९८७. पश्चिमी
९८८. पदच्युत
९८९. प्रात:
९९०. पूजनीय
९९१. पर्यटन
९९२. पर्यटक
९९३. प्रस्ताव
९९४. प्रीति
९९५. पति
९९६. प्रतीतपत्र
९९७. पुस्तिका
९९८. प्रवाह
९९९. प्रदूषण
१०००. प्रतीक्षालय
१००१. प्रतीक्षा
१००२. प्रहार
१००३. पटकथा
१००४. पटकथाकार
१००५. प्रभावशाली
१००६. पत्रकारिता
१००७. पदयात्रा
१००८. प्रधानन्यायाधीश
१००९. पूर्णरूप
१०१०. प्रस्तावदाता
१०११. प्रमाणित
१०१२. पुनरावृत्ति
१०१३. पीडक
१०१४. पर्यावरण
१०१५. पुण्यलाभ
१०१६. प्रक्षेपण
१०१७. प्रभावकारिता
१०१८. पुनरावेदन
१०१९. पुनरावलोकन
१०२०. पृथकतावादी
१०२१. प्रयोगात्मक
१०२२. प्राप्ताङ्क
१०२३. प्रत्यक्षदर्शी
१०२४. प्रचलित
१०२५. पाठ्यांश
१०२६. पाठ्यभार
१०२७. परिवर्तित
१०२८. पुनश्च
१०२९. प्रतिरक्षा
१०३०. प्रस्तावना
१०३१. प्रस्तावित
१०३२. पूर्वार्द्ध
१०३३. प्रयोगशाला

फ

१०३४. फलाहारी
१०३५. फलस्वरूप
१०३६. फलाहार

ब

१०३७. बासस्थान
१०३८. बाधा
१०३९. बालिका
१०४०. बहुमुखी
१०४१. बहूद्देश्य
१०४२. बाल
१०४३. बाध्य
१०४४. बौद्धिक
१०४५. बौद्धिकस्तर

---

९१९. **परीक्षणकाल** - परीक्षणकालं समाप्य अहं गृहं गमिष्यामि ।

९२८. **प्रतिष्ठित** - समाजस्य प्रतिष्ठिता: जना: अत्र उपस्थिता: सन्ति ।

९२९. **प्रभावशाली** - प्रभावशालिषु नेतृषु मदनभण्डारी एक: आसीत् ।

९६१. **प्रतिगामी** - गणतन्त्रस्य कार्यान्वयानन्तरं प्रतिगामिन: पलायिता: ।

९७३. **परिणत** - निखिलम् अध्ययनं साम्प्रतं सफलतायां परिणतम् अस्ति ।

९९१. **पर्यटन** - पर्यटनोद्योग: अस्माकं नेपालस्य वैदेशिकायार्जनस्य स्रोत: अस्ति ।

१००९. **परिश्रम** - परिवारसदस्यानां परिश्रमात् गृहे सर्वं परिपूर्णम् अस्ति ।

१०१२. **पुनरावृत्ति** - पुनरावृत्तिमाध्यमेन इमं पाठं पुन: पठ ।

१०१७. **प्रभावकारिता** - यस्य नायकस्य भाषणे प्रभावकारिता न विद्यते तस्य भाषणं जना: नैव शृण्वन्ति

१०४६. बहिष्कार
१०४७. वन्ध्याकरण
१०४८. बलात्कार
१०४९. बुद्धिजीवी
१०५०. बहुविश्वविद्यालय
१०५१. बहुदलीय
१०५२. बहुमूल्य
१०५३. बौद्ध
१०५४. बाल्यावस्था
१०५५. बहुराष्ट्रिय
१०५६. बाधक
१०५७. बालग्राम

भ

१०५८. भौतिक
१०५९. भातृ-संगठन
१०६०. भातृ संस्था
१०६१. भवन
१०६२. भ्रमण
१०६३. भूमिका
१०६४. भूमण्डल
१०६५. भूमण्डलीकरण
१०६६. भविष्य
१०६७. भाषा
१०६८. भ्रामक
१०६९. भार
१०७०. भूमण्डलीकृत
१०७१. भूमिसुधार
१०७२. भ्रष्टाचार
१०७३. भाषण
१०७४. भक्ति
१०७५. भैषज्य
१०७६. भयावह
१०७७. भूटानी
१०७८. भग्नावशेष
१०७९. भावपूर्ण
१०८०. भूतपूर्व
१०८१. भोजन
१०८२. भूमि
१०८३. भयभीत
१०८४. भौगोलिक
१०८५. भक्तजन
१०८६. भावविह्वल
१०८७. भावनात्मक
१०८८. भावावेश
१०८९. भाषागत
१०९०. भूकम्प
१०९१. भ्रम
१०९२. भूभाग
१०९३. भाषान्तर
१०९४. भूत
१०९५. भय
१०९६. भूसंरक्षण
१०९७. भजन-कीर्तन
१०९८. भरणपोषण
१०९९. भूमिसम्बन्धी

म

११००. मन्दिर
११०१. मन्त्रालय
११०२. महासचिव
११०३. मान्यता
११०४. माहामन्त्री
११०५. मध्यवर्ती
११०६. मृत
११०७. महानुभाव
११०८. मूल्य
११०९. मध्यमाञ्चल
१११०. मध्यपश्चिमाञ्चल
११११. मानसिक
१११२. मानसिकता
१११३. मन्त्रमुग्ध
१११४. मन्त्र
१११५. मातृशिशु-कल्याण
१११६. महत्त्वपूर्ण
१११७. महत्वकाङ्क्षी
१११८. मन्तव्य
१११९. मुख्य
११२०. मार्ग
११२१. मनोवैज्ञानिक
११२२. मृतक
११२३. मृत्युदण्ड
११२४. मौखिक
११२५. मासिक
११२६. महाशाखा
११२७. मन्तव्य
११२८. मानवता
११२९. मौलिक
११३०. मुख
११३१. मस्तिष्क
११३२. माध्यम
११३३. मूल्याङ्कन
११३४. मतदाता
११३५. मनोनयन
११३६. मापदण्ड
११३७. मातृभूमि
११३८. महामहिम
११३९. मानवद्रोही
११४०. मानवाधिकार
११४१. मानवीकरण
११४२. मध्याह्न
११४३. मृदुभाषी
११४४. मनोरोगी
११४५. मूलद्वार
११४६. मध्यप्रदेश
११४७. ममतामयी
११४८. मर्माहत
११४९. महाप्रबन्धक
११५०. मुद्रा
११५१. महोत्सव
११५२. मुक्ति
११५३. मूलभूत
११५४. महाधिवेशन
११५५. महासंघ
११५६. महानिरीक्षक
११५७. मन्त्री
११५८. मनोनीत
११५९. मौद्रिक
११६०. माननीय
११६१. मान्यजन
११६२. मधुर
११६३. मधुरता
११६४. मतभेद
११६५. महास्नान
११६६. मुक्त
११६७. मुक्ति
११६८. महाभूकम्प
११६९. मूल्य
११७०. महत्त्वाकांक्षा
११७१. माध्यम
११७२. महानगरपालिका

१०५३. **बौद्ध** – अस्माकं देशे बौद्धानाम् अनेके विहाराः सन्ति ।

१०९०. **भूकम्प** – भूकम्पपीडिताः जनाः रोगाक्रान्ताः सन्ति ।

१०९२. **भूभाग** – देशस्य अनेके भूभागाः साम्प्रतं जलमग्नाः सन्ति ।

१०९६. **भूसंरक्षण** – भूसंरक्षणकार्ये अस्माकं नीतिः अपूर्णा अस्ति, अतः वर्षासु अनेके नागरिकाः भूक्षयात् पीडिताः मृताश्च भवन्ति ।

१०९९. **भूमिसम्बन्धी** - भूमिसम्बन्धिविवादे माओवादिनः सन्तुष्टाः न सन्ति ।

११०८. **मूल्य** – वर्तमानमूल्यवृद्धिम् अवलोक्य सर्वकारः किंकर्तव्यविमूढः अस्ति ।

११२१. **मनोवैज्ञानिक** - बालकानां कृते मनोवैज्ञानिकं शिक्षणम् आवश्यकम् अस्ति ।

११३५. **मनोनयन** – संविधानसभायाः अध्यक्षस्य निर्वाचने सुभाषनेम्बाङस्यैव मनोनयनं जातम् ।

११७३. मानविकी
११७४. मध्यस्थकर्ता
११७५. मठमन्दिर
११७६. मताधिकार
११७७. मत
११७८. मूलप्रवाह
११७९. मन्त्रिपरिषद्
११८०. महोत्सव
११८१. मौन
११८२. मौनता
११८३. मूर्त
११८४. मूर्तता
११८५. मुखरित
११८६. महानगरीय
११८७. मनोबल
११८८. मुद्रण
११८९. मानवीय
११९०. मनोमालिन्य
११९१. मध्यस्थता
११९२. मृत्युवरण
११९३. मूलग्रन्थ
११९४. मान्त्रिक
११९५. मध्यवर्ती
११९६. मृग
११९७. मल्लकालीन
११९८. मानसिकता
११९९. मातृत्व
१२००. मन्त्रिमण्डल
१२०१. मुद्रित
१२०२. मुद्रण
१२०३. मुद्रणालय
१२०४. मूल्याभिवृद्धि
१२०५. मत्स्यविकास
१२०६. महायज्ञ
१२०७. मध्यम
१२०८. मध्यमवर्गीय

य

१२०९. योग्य
१२१०. यातायात
१२११. योगदान
१२१२. योजना
१२१३. योग्यता
१२१४. योग्यताक्रम
१२१५. युवा
१२१६. युवती
१२१७. युगान्तकारी
१२१८. यातना
१२१९. युवराज्ञी
१२२०. यन्त्रात्मक
१२२१. यथाशीघ्र
१२२२. यथार्थ
१२२३. यथावत्
१२२४. यथास्थिति
१२२५. यथास्थितिवाद
१२२६. योजनाबद्ध
१२२७. याचना
१२२८. यौन
१२२९. यौनकर्मी
१२३०. यथासमय
१२३१. युवति
१२३२. युद्धरत
१२३३. युद्ध
१२३४. यात्रा
१२३५. यौनरोग
१२३६. यथार्थपरक
१२३७. यजमान
१२३८. यज्ञ
१२३९. योग
१२४०. यथास्थान

र

१२४१. राजमार्ग
१२४२. रूप
१२४३. राजनीतिज्ञ
१२४४. राजनीति
१२४५. राष्ट्रिय
१२४६. रहस्यमय
१२४७. रक्षक
१२४८. रिक्त
१२४९. रिक्तता
१२५०. रक्तसंचार
१२५१. रुचि
१२५२. रुचिकर
१२५३. रीति
१२५४. रक्षा
१२५५. रासायनिक
१२५६. रण
१२५७. रणनीति
१२५८. राजधानी
१२५९. राजपत्राङ्कित
१२६०. रूपान्तरण
१२६१. राष्ट्राध्यक्ष
१२६२. राष्ट्रव्यापी
१२६३. राज्य
१२६४. राष्ट्रसंघीय
१२६५. राजस्व
१२६६. राज्यसत्ता
१२६७. रूपरेखा
१२६८. रक्त
१२६९. रक्तदान
१२७०. रसायन
१२७१. राजवादी
१२७२. राजा
१२७३. राजभक्त
१२७४. रक्तपात
१२७५. राजपरिषद्
१२७६. राज्यपक्ष
१२७७. राष्ट्रहित
१२७८. रूपान्तरित
१२७९. रक्षावरण
१२८०. राजदूतावास
१२८१. रुष्ट
१२८२. रक्तदाता
१२८३. राजनेता
१२८४. राज्यशक्ति
१२८५. राष्ट्रघाती
१२८६. राष्ट्रपति
१२८७. रूढिवादी
१२८८. रङ्गशाला

ल

१२८९. लक्षपति
१२९०. लक्षवर्ति
१२९१. लोकतन्त्र
१२९२. लोकतान्त्रिक
१२९३. लैङ्गिक
१२९४. लिङ्ग
१२९५. लोकगीत
१२९६. लिपि
१२९७. लक्ष्यानुसार
१२९८. लक्षित
१२९९. लाभान्वित

११७४. **मध्यस्थकर्ता** – मध्यस्थकर्ता अत्र कः अपि नासीत्, अतः वार्ता निष्फला जाता ।
११८०. **महोत्सव** – गणतान्त्रिकमहोत्सवे सर्वे उपस्थिताः आसन् ।
१२१६. **युवती** – युवतीनां समूहः हरितालिकायां शिवमन्दिरं गच्छति ।
१२४३. **राजनीतिज्ञ** – विश्वेश्वरकोइराला-मदनभण्डारी च नेपालस्य राजनीतिज्ञौ आस्ताम् ।
१२४६. **रहस्यमय** – माधवनेपालस्य साम्प्रतं भारतगमनं रहस्यमयम् अस्ति ।
१२६१. **राष्ट्राध्यक्ष** – साम्प्रतं राष्ट्राध्यक्षपदे डा. रामवरणयादवः आसीनः अस्ति ।
१२८७. **रूढिवादी** – बहवः रूढिवादिनः गणतन्त्रस्य कार्यान्वयने चिन्तिताः सन्ति ।
१२९६. **लिपि** – नेपालीभाषायाः लिपिः देवनागरी अस्ति ।
१२९९. **लाभान्वित** – वयं संस्कृतात् लाभान्विताः स्म ।

१३००. लोभ
१३०१. लिखित
१३०२. लोकप्रिय
१३०३. लोकप्रियता
१३०४. लेखापरीक्षक
१३०५. लेखापरीक्षण
१३०६. लेखापद्धति
१३०७. लघुवृत्त
१३०८. लज्जास्पद
१३०९. लाभ
१३१०. लाभदायक
१३११. लाभांश
१३१२. लोकतन्त्रविरोधी
१३१३. लोकसम्मति
१३१४. लोकसेवायोग
१३१५. लेख
१३१६. लेखक
१३१७. लेखरचना
१३१८. लेखिका
१३१९. लोकलज्जा
१३२०. लौकिक
१३२१. लोकसाहित्य
१३२२. लोकनृत्य
१३२३. लग्नशीलता
१३२४. लक्ष्यप्राप्ति

१३२५. लोककल्याण

व

१३२६. वायुसेवा
१३२७. वनस्पति
१३२८. विधिसम्मत
१३२९. विचाराधीन
१३३०. विचारधारा
१३३१. विष्फोट
१३३२. विस्थापित
१३३३. विनम्र
१३३४. वैचारिक
१३३५. विधिवत्
१३३६. विश्लेषण
१३३७. वृद्धि
१३३८. वैज्ञानिक
१३३९. विमानस्थल
१३४०. वायु
१३४१. विधेयक
१३४२. विवेकशील
१३४३. व्यवस्थापिका
१३४४. वित्तीय
१३४५. विसङ्गति
१३४६. विवाह
१३४७. विवाहित
१३४८. वैवाहिक

१३४९. वैदेशिक
१३५०. विजेता
१३५१. विधा
१३५२. विवशता
१३५३. विमोचन
१३५४. वंशज
१३५५. व्यक्तित्व
१३५६. वैदिक
१३५७. वंशानुगत
१३५८. वाक्य
१३५९. विरोधाभास
१३६०. विश्वव्यापीकरण
१३६१. वर्तमान
१३६२. व्याप्त
१३६३. वाणिज्य
१३६४. वर्षा
१३६५. विज्ञ
१३६६. वनरक्षक
१३६७. वनवासी
१३६८. व्यवधान
१३६९. व्यापक
१३७०. विपाक्त
१३७१. वन्यजन्तु
१३७२. विक्रेता
१३७३. वार्ता
१३७४. विस्फोटक
१३७५. विशेषता
१३७६. विचारविमर्श
१३७७. वाञ्छनीय
१३७८. विदित
१३७९. व्रतानुष्ठान
१३८०. विद्यावारिधि
१३८१. विनियोजन
१३८२. विनिमय
१३८३. विकासक्रम
१३८४. विधिविधान
१३८५. वरिष्ठ
१३८६. व्यावसायिक

श

१३८७. शैक्षिक
१३८८. शान्ति
१३८९. शिक्षामन्त्री
१३९०. शिविर
१३९१. श्रम
१३९२. शासन
१३९३. शाखा
१३९४. शृङ्खलाबद्ध
१३९५. शिक्षक
१३९६. शिक्षिका
१३९७. शिक्षालय
१३९८. शारीरिक
१३९९. शववाहन
१४००. शिशु
१४०१. शौचालय
१४०२. शय्या
१४०३. श्रोता
१४०४. शुभारम्भ
१४०५. शक्ति
१४०६. शक्तिसंचय
१४०७. शङ्का
१४०८. शीर्षक
१४०९. शरीर
१४१०. शोषण
१४११. शिक्षण
१४१२. शवपरीक्षण
१४१३. श्रीमान्
१४१४. श्रीमती
१४१५. शृङ्गार
१४१६. शान्त
१४१७. शताब्दी
१४१८. शिष्ट
१४१९. शिष्टाचार
१४२०. शीत
१४२१. शरणार्थी
१४२२. शुभचिन्तक

१३०२. **लोकप्रिय** – नेपाले साम्प्रतं लोकप्रियेषु कविषु माधवाधिमिरेः अस्ति ।

१३१२. **लोकतन्त्रविरोधी** – सत्यमेव मानवः प्रजातन्त्रवादी प्राणी अस्ति । अतः केपि लोकतन्त्रस्य विरोधिनः सन्ति।

१३१५. **लेख** – अयं लेखः पुरुषोत्तमस्य अस्ति ।

१३४२. **विवेकशील** – विवेकशीलाः जनाः अत्र न दृश्यन्ते ।

१३६०. **विश्वव्यापीकरण** – ज्यौतिषस्य विश्वव्यापीकरणं विधाय वयं लाभान्विताः भवितुं शक्नुमः ।

१३७१. **वन्यजन्तु** – वन्यजन्तूनां संरक्षणम् अपि वनमन्त्रालयस्य कार्यम् अस्ति ।

१३७८. **विदित** – इदं सर्वैः विदितं तथ्यम् अस्ति ।

१३९६. **शिक्षिका** – विमला प्राथमिकविद्यालयस्य शिक्षिका अस्ति ।

१४१९. **शिष्टाचार** – साम्प्रतं अनेके छात्राः अनुशासनस्य तु का कथा, शिष्टाचारपालने अपि अदक्षाः सन्ति।

१४२३. श्रद्धाञ्जलि
१४२४. शुभकामना
१४२५. शोकाकुल
१४२६. शुभेच्छुक
१४२७. शोकसन्तप्त
१४२८. श्रद्धेय
१४२९. शीर्ष
१४३०. शीर्षस्थ
१४३१. शिखर
१४३२. शल्यक्रिया
१४३३. शान्तिपूर्ण
१४३४. शस्त्र
१४३५. शैली
१४३६. शाकाहारी
१४३७. शक्तिशाली
१४३८. शब्द
१४३९. शान्तिप्रक्रिया
१४४०. शरण
१४४१. श्रमजीवी
१४४२. शङ्कास्पद
१४४३. शान्तिस्थिति
१४४४. श्राद्ध
१४४५. शाक्त
१४४६. शैव
१४४७. शुभवर्ष
१४४८. शब्दावली
१४४९. शल्यचिकित्सा
१४५०. शेष
१४५१. शासकीय
१४५२. शासक
१४५३. शोभनीय
१४५४. शान्तिकर्मी
१४५५. शास्त्रीय
१४५६. शास्त्रप्रमाण
१४५७. शास्त्रसम्मत
१४५८. शालीनता
१४५९. शत्रुपक्ष
१४६०. शिक्षाशास्त्र
१४६१. शुद्ध
१४६२. शवयात्रा
१४६३. शक्तिसन्तुलन
१४६४. शास्त्रविरुद्ध
१४६५. शिलान्यास

स

१४६६. सत्तारूढ
१४६७. सर्वाधिक
१४६८. सामाजिक
१४६९. सन्तुलन
१४७०. सहमति
१४७१. समिति
१४७२. सूचना
१४७३. सञ्चार
१४७४. सदस्य
१४७५. सांसद
१४७६. समय
१४७७. सम्भावना
१४७८. सहभागिता
१४७९. सहभागी
१४८०. सङ्कटकाल
१४८१. सङ्कटकालीन
१४८२. स्थान
१४८३. स्थानीय
१४८४. सम्पत्ति
१४८५. सम्पर्क
१४८६. साधारण
१४८७. सम्मान
१४८८. सुरक्षित
१४८९. सम्बन्धी
१४९०. सम्बन्धित
१४९१. स्मृति
१४९२. सचेत
१४९३. सचिव
१४९४. सन्तोष
१४९५. संघ
१४९६. सामान्यतया
१४९७. सर्वेक्षण
१४९८. सहित
१४९९. स्वीकार
१५००. संयोजन
१५०१. सुरक्षा
१५०२. सहयोग
१५०३. स्वकीय
१५०४. स्थिति
१५०५. सम्पूर्ण
१५०६. स्वदेश
१५०७. स्वदेशी
१५०८. स्थानान्तरण
१५०९. स्रोत
१५१०. संख्या
१५११. सामुदायिक
१५१२. सशस्त्र
१५१३. संवर्धन
१५१४. सभा
१५१५. सार्वजनिक
१५१६. सुचारु
१५१७. सर्वसाधारण
१५१८. सम्बोधन
१५१९. स्थगित
१५२०. संलग्न
१५२१. सम्मिलित
१५२२. स्थगन
१५२३. संघठन
१५२४. समर्थित
१५२५. समर्थक
१५२६. सेवा
१५२७. स्वास्थ्य
१५२८. समावेश
१५२९. समावेशी
१५३०. सङ्गीत
१५३१. सांस्कृतिक
१५३२. सामग्री
१५३३. संवेदनशील
१५३४. संघर्ष
१५३५. सन्देश
१५३६. सांकेतिक
१५३७. साम्प्रदायिक
१५३८. संविधान
१५३९. संविधानसभा
१५४०. सार्थक
१५४१. सकारात्मक
१५४२. स्तरीय
१५४३. सामन्तवाद
१५४४. संस्कार
१५४५. स्वभाव
१५४६. सशक्तिक
१५४७. स्तनपान
१५४८. स्पष्टीकरण
१५४९. समावेशीकरण
१५५०. स्वामी
१५५१. सर्वपक्षीय

१४२४. **शुभकामना** - नवनेपालस्य प्रथमस्य राष्ट्रपतेः कार्यकालः सफलः स्यात्, इति मदीया शुभकामना अस्ति।

१४३२. **शल्यक्रिया** - नेपालस्य चिकित्सकाः शल्यक्रियायां सफलाः सन्ति ।

१४४१. **श्रमजीवी** - श्रमजीविनः एव राष्ट्रस्य उन्नतिं कर्तुं शक्नुवन्ति ।

१४६०. **शिक्षाशास्त्र** - जनताविद्यापीठे शिक्षाशास्त्रविषयस्य अपि अध्ययनाध्यापनम् अस्ति ।

१४६४. **शास्त्रविरुद्ध** - अस्माभिः शास्त्रविरुद्धं न्यायविरुद्धं समाजविरुद्धं नैवाचरणीयम् ।

१४६८. **सामाजिक** - स सामाजिककार्यं विधाय जनकगृहम् अगच्छत् ।

१४९५. **सङ्घ** - साम्प्रतं देशेषु अनेके संघाः सन्ति ।

१५२२. **स्थगन** - अद्यापि संविधानसभायाः कार्याणां स्थगनं जातम् ।

१५४९. **समावेशीकरण**- साम्प्रतं नेताः सर्वेषु क्षेत्रेषु समावेशीकरणम् इच्छन्ति, परन्तु समावेशीकरणं सर्वत्र लाभप्रदं नास्ति।

१५५२. सन्ध्या
१५५३. सत्य
१५५४. सुदूर
१५५५. स्वयंसेवक
१५५६. सञ्चारकर्मी
१५५७. समूह
१५५८. सांगीतिक
१५५९. सेवाग्राही
१५६०. संस्था
१५६१. सुनिश्चित
१५६२. संवाद
१५६३. सद्भाव
१५६४. सद्भावना
१५६५. स्तब्ध
१५६६. सार्वजनिक
१५६७. सफलता
१५६८. संरचना
१५६९. सुधार
१५७०. साम्राज्यवाद
१५७१. समाजसेवी
१५७२. स्वाभाविक
१५७३. संकेत
१५७४. स्नायु
१५७५. सीमान्तीकृत
१५७६. स्तर
१५७७. स्नान
१५७८. सञ्चालक
१५७९. सञ्चालिका
१५८०. सर्वनाश
१५८१. संक्रमणकाल
१५८२. स्वेच्छाचारी
१५८३. संप्रभुसत्ता
१५८४. समानुपातिक
१५८५. सुनिश्चितता
१५८६. सामुदायिक
१५८७. समुदाय
१५८८. संप्रदाय
१५८९. सांप्रदायिक
१५९०. सामन्तवादी
१५९१. सहृदयी
१५९२. सम्पादकीय
१५९३. समतामूलक
१५९४. सर्वाभौम
१५९५. सार्वभौम
१५९६. सर्वत्र
१५९७. सन्तप्त
१५९८. स्मारक
१५९९. सञ्चयकोष
१६००. सहजता
१६०१. सङ्काय
१६०२. स्खलित
१६०३. सौर्य
१६०४. सर्वसत्तावादी
१६०५. स्वघोषणा
१६०६. समावेशीकरण
१६०७. संसदीय
१६०८. सर्वोच्च
१६०९. स्वतन्त्रता
१६१०. स्वतन्त्र
१६११. सत्ता
१६१२. सत्ताधारी
१६१३. संक्रमणकाल
१६१४. संक्रमणकालीन
१६१५. समीक्षा
१६१६. सेवक
१६१७. समन्वय
१६१८. सुलभ
१६१९. समापन
१६२०. स्वच्छ
१६२१. स्तम्भ
१६२२. स्तम्भकार
१६२३. समाप्त
१६२४. सान्त्वना
१६२५. स्मृतिपत्र
१६२६. सर्वस्व
१६२७. स्पष्टरूप
१६२८. सेनापति
१६२९. सभ्य
१६३०. सभ्यता
१६३१. सुन्दर
१६३२. स्वार्थ
१६३३. स्वार्थी
१६३४. संक्रान्ति
१६३५. सूत्रीय
१६३६. संकलन
१६३७. समवेदना
१६३८. संस्मरणीय
१६३९. सूर्यास्त
१६४०. संस्थापक
१६४१. सम्पत्ति
१६४२. साधन
१६४३. स्वीकृति
१६४४. सम्माननीय
१६४५. सैद्धान्तिक
१६४६. स्वैच्छिक
१६४७. संशोधन
१६४८. संस्थागत
१६४९. सेवानिवृत्त
१६५०. स्वरूप
१६५१. सौहार्दपूर्ण
१६५२. संकुचित
१६५३. स्वविवेक
१६५४. सेवामुखी
१६५५. स्वत्वहीन
१६५६. समाजवाद
१६५७. समाचारदाता
१६५८. स्वास्थ्यकर्मी
१६५९. संलग्नता
१६६०. स्वर्गारोहण
१६६१. स्नानगृह
१६६२. सहानुभूति
१६६३. सीमित
१६६४. संस्थापना
१६६५. स्वामित्व
१६६६. सुरक्षण
१६६७. सम्पत्र
१६६८. सभामुख
१६६९. सिद्धान्त
१६७०. संभाव्यता
१६७१. स्नातकोत्तर
१६७२. समयानुकूल
१६७३. समानुपातिक
१६७४. सम्राट्
१६७५. सतर्क
१६७६. सहर्ष
१६७७. सदैव
१६७८. सक्रिय
१६७९. सक्रियता
१६८०. सूची
१६८१. संग्रहालय

१५५८. **साङ्गीतिक** – साङ्गीतिकं कार्यक्रमम् अवलोक्य प्रधानन्त्री सन्तुष्टः जातः ।
१५६४. **सद्भावना** – मदीया सद्भावना विद्यते यत् सा सफला भवेत् ।
१५७६. **स्तर** – विश्वविद्यालयेषु शैक्षिकस्तरः निर्धारितः अस्ति ।
१६३०. **सभ्यता** – अस्माकं सभ्यता सर्वोत्तमा सर्वप्राचीना विद्यते ।
१६४८. **संस्थागत** – गणतन्त्रस्य संस्थागतकार्यसम्पादनार्थं नायकाः एकताबद्धाः भवेयुः ।
१६६४. **संस्थापना** – नेपाले गणतन्त्रस्य संस्थापना २०६५ तमे वैक्रमाब्दे जाता ।
१६७३. **समानुपातिक** – समानुपातिकप्रणाल्या माध्यमेन संविधानसभायाः निर्वाचनं करणीयम् इति एमालेदलस्य कामना आसीत् ।
१६८१. **सङ्ग्रहालय** – सङ्ग्रहालयं गत्वा पुराणानि अवलोकय ।

१६८२. साहित्य
१६८३. साहित्यिक
१६८४. सूक्ष्म
१६८५. स्वर
१६८६. सामान्य
१६८७. सिद्धार्थ
१६८८. साप्ताहिक
१६८९. स्थलगत
१६९०. सङ्कल्प
१६९१. समाचार
१६९२. स्वशासित
१६९३. सक्रियता
१६९४. सनातन
१६९५. स्थानीयवासी
१६९६. सन्तुष्ट
१६९७. सञ्चारमाध्यम
१६९८. समकक्षता
१६९९. स्वागतद्वार
१७००. सागर
१७०१. सम्बन्ध
१७०२. सचिवालय
१७०३. समालोचक
१७०४. सचेतक
१७०५. सरस
१७०६. संशोधन
१७०७. सहसचिव
१७०८. सभापति
१७०९. स्वागत
१७१०. स्नातक
१७११. संसद्
१७१२. सूर्योदय
१७१३. सूत्रधार
१७१४. सीमारेखा
१७१५. सारगत
१७१६. सुरक्षण
१७१७. समाजसेवी
१७१८. सीमावर्ती
१७१९. सम्मानजनक
१७२०. सर्वोत्कृष्ट
१७२१. सूर्यास्त
१७२२. सहभागी
१७२३. सर्वशक्तिमान्
१७२४. सेवामूलक
१७२५. सुधारात्मक
१७२६. संरचनात्मक
१७२७. सापेक्षिक
१७२८. सत्र
१७२९. सर्वसुलभ
१७३०. सहस्राब्दी
१७३१. सत्ताधारी
१७३२. सर्वोपरि
१७३३. सत्तापक्ष
१७३४. सामीप्य
१७३५. संस्थागत
१७३६. समाविष्ट
१७३७. सौर्यप्रणाली
१७३८. सुदृढीकरण
१७३९. सङ्कटकाल
१७४०. समसामयिक
१७४१. सौहार्दपूर्वक
१७४२. सेवादायक
१७४३. सूचनाप्रविधि
१७४४. समयसापेक्ष
१७४५. संभार
१७४६. समाजकल्याण
१७४७. साम्राज्य
१७४८. स्वार्थपूर्ति
१७४९. सारांश
१७५०. सदाचारी
१७५१. सत्यनिष्ठ
१७५२. सीमितता
१७५३. साक्षात्कार
१७५४. साक्षात्
१७५५. संख्यात्मक

ह

१७५६. हार्दिक
१७५७. हस्तान्तरण
१७५८. हनन
१७५९. हत्या
१७६०. हिंसा
१७६१. हिंसात्मक
१७६२. हानिकारक
१७६३. हस्ताक्षर
१७६४. हेतु
१७६५. हत्याकाण्ड
१७६६. हिंस्रक
१७६७. हिन्दुधर्मावलम्बी
१७६८. हीनभावना
१७६९. हताहत
१७७०. हितविपरीत
१७७१. हिमालय

१६८३. **साहित्यिक** – साहित्यिकाः जनाः कोमलहृदयाः भवन्ति ।
१६८८. **साप्ताहिक** – साप्ताहिकं कार्यक्रमं समाप्य प्रधानमन्त्री स्वदेशं प्रत्यागच्छत् ।
१६८९. **स्थलगत** – दुर्घटनायाः स्थलगतनिरक्षणार्थम् एका समितिः सर्वकारेण नियुक्ता ।
१६९२. **स्वशासित** – भारते अनेके स्वशासितप्रदेशाः सन्ति ।
१६९७. **सञ्चारमाध्यम** – अधुना सञ्चारमाध्यमस्य समाचारप्रसारे महती भूमिका अस्ति ।
१७०३. **समालोचक** – समालोचकानाम् उपस्थितिः अत्र नास्ति ।
१७०७. **सहसचिव** – मुकुन्दघिमिरेः शिक्षामन्त्रालयस्य सहसचिवपदे अस्ति ।
१७१२. **सूर्योदय** – सूर्योदये सति एव अहम् आगमिष्यामि ।
१७१७. **समाजसेवी** – बहवः समाजसेविनः दुर्घटनायां आहताः सन्ति ।
१७२२. **सहभागी** – अस्मिन् साहित्यिककार्यक्रमे अनेके सहभागिनः उपस्थिताः भविष्यन्ति ।
१७२६. **संरचनात्मक** – संरचनात्मके कार्ये सर्वे संलग्नाः दृश्यन्ते ।
१७३१. **सत्ताधारी** – सत्ताधारिभिः सावधानेन भवितव्यम् ।
१७३३. **सत्तापक्ष** – सत्तापक्षः देशे शान्तिस्थापने असफलः अस्ति ।
१७४३. **सूचनाप्रविधि** – सूचनाप्रविधेः विकासाय सञ्चारमन्त्रिणा अनेके कार्यक्रमाः सञ्चालिताः सन्ति ।
१७४०. **सामसामयिक** – समसामयिकविषये निबन्धलेखनं रुचिकरं भवति ।
१७५७. **हस्तान्तरण** – अद्य प्राध्यापकानां कार्यभारहस्तान्तरणकार्यक्रमः अस्ति ।

परिशिष्ट

संस्कृत जिज्ञासु मित्र तथा विद्यार्थी भाइबहिनीहरू ! अत्यन्त उत्साहका साथमा तपाईंहरूले संस्कृतभाषाको प्रारम्भिक ज्ञान गर्न र संस्कृतवाङ्मयमा प्रवेशद्वारको रूपमा तयार गरिएको पुस्तक पढिसक्नुभएको छ । यहाँहरूलाई सजिलो विधिद्वारा सिकाउने परम लक्ष्य लिएर प्रयास गर्दागर्दै पनि केही छुटेका महत्त्वपूर्ण विषयलाई परिशिष्टमा संवादशैलीमा प्रस्तुत गरिरहेको छु । यस पुस्तकमा चयन गरिएका १९ वर्गका शब्दहरू गीता, महाभारत, पुराण आदि विषयको अध्ययन गर्ने कार्यका लागि लगभग पर्याप्त छन् । यस पुस्तकमा क्रियाका १० लकारहरूमध्ये विशेष गरी ४ प्रकारको लकारमात्र प्रयोग भएको छ । पुस्तकमा प्रारम्भमा सजिलोका लागि विभिन्न गणबाट समानताको आधारमा धातुको चयन गरी रूपायन प्रस्तुत गरिएको छ । तिनमा सजिला धातुहरूको चयन गरिएको थियो भने सजिलोलाई पनि अझै सजिलो बनाउन उपसर्गको प्रयोगविधि र अर्थसमेत सङ्क्षेपमा संवादशैलीमा यहाँ प्रस्तुत गरिँदैछ ।

संवादः '१'

छात्रः भो गुरवः ! उपसर्गस्य कः अर्थः ?

गुरुः भो वत्स ! उपसृजतीति उपसर्गः, अर्थात् यः विविधधातुसम्बन्धेन विविधान् अर्थान् प्रकाशयति सः उपसर्गः इत्यर्थः । आङ्गलभाषायां उपसर्गस्य कृते वैयाकरणाः *Prefix* इति शब्दं व्यवहरन्ति ।

छात्रः उपसर्गाः कति सन्ति ? के च ते ?

गुरुः प्रपरादयः द्वाविंशतिः उपसर्गाः सन्ति । प्र-परा-अप-सम्-अनु-अव-निस्-निर्-दुस्-दुर्-वि-आङ्-नि-अधि-अपि-अति-सु-उत्-अभि-प्रति-परि-उप एते प्रादयः द्वाविंशतिः सन्ति ।

छात्रः गुरवः ! एतेषां नेपालीभाषायाम् अर्थान् बोधयन्तु ।

गुरुः १. प्र- अधिक २. परा- उल्टो / पछाडि ३. अप - टाढा ४. सम् - राम्रो तरिकाले ५. अनु - पछाडि ६. अप - तल र टाढा ७. निस् - बिना र बाहिर ८. निर्- बाहिर ९. दुस्- कठिन १०. दुर्- नराम्रो ११. वि- बिना, अलग १२. आङ्- सम्म र कम १३. नि - तल १४. अधि - माथि १५. अपि - नजिक १६. अति - धेरै १७. सु - सुन्दर / राम्रो १८. उत्- माथि १९. अभि - तिर, त्यतातिर २०. प्रति - तिर, उल्टो २१. परि - चारैतिर २२. उप - नजिक ।

छात्रः गुरवः ! उपसर्गस्य ज्ञानेन प्रयोगेण च के लाभाः सन्ति ?

गुरुः अवश्यम्, बहवः लाभाः सन्ति । अहं कथयिष्यामि । सर्वप्रथमम् अहं पृच्छामि - हधातोः प्रथमावस्थायाः रूपाणि भवता पठितानि ?

छात्रः आम् गुरवः ! हरति, हरतः, हरन्ति इत्यादीनि रूपाणि भवता पाठितानि । तेषां नेपालीभाषायाम् अर्थाः अपि मया भवता बोधिताः - 'हरण गर्दछ, हरण गर्दछन्' इत्यादिरूपेण ।

गुरुः हधातौ, उपसर्गप्रयोगेण वयं अनेकान् शब्दान् निर्मातुं प्रभवामः । यथा -

उपसर्गः+धातुः	संस्कृतम्	नेपाली	आङ्गलभाषा
प्र + ह =	प्रहरति =	कुट्छ ।	Beats
आ + ह =	आहरति =	ल्याउँछ ।	Brings
सं + ह =	संहरति =	नाश गर्छ ।	Spoils
वि + ह =	विहरति =	घुम्छ ।	Rounds
परि + ह =	परिहरति =	हटाउँछ ।	Take away
वि + अव +ह =	व्यवहरति =	व्यवहार गर्छ ।	Behaves
उप + ह =	उपहरति =	भेटी चढाउँछ ।	Present
अप + ह =	अपहरति =	चोर्छ ।	Steels
उद् + ह =	उद्धरति =	उद्धार गर्छ ।	Save

छात्रः आश्चर्यम् ! अहो गुरवः ! हृधातौ, उपसर्गयोगात् एते अर्थाः उत्पद्यन्ते ? यदि वयं सोपसर्गधातूनां प्रयोगे दक्षाः भवामः तर्हि बहून् लाभान् प्राप्स्यामः, धन्याः गुरवः ।

गुरुः अत एव उक्तम् - **उपसर्गेण धात्वर्थो बलादन्यत्र नीयते ।**

प्रहारहारसंहारविहारपरिहारवत् ।।

न केवलं उपसर्गाद् क्रियापदस्य निर्माणे सौविध्यम् भवति, अपितु अनेकेषां शब्दानां रचनायामपि सौविध्यं भवति । महाकविभिः सुधीभिः विहितान् सोपसर्गप्रयोगान् श्रोतुमिच्छथ ?

छात्रः आम्, अनुगृह्य कथयन्तु भवन्तः ।

गुरुः महाकविभिः कृताः प्रयोगाः यथा -

१. वित्तस्य विद्यापरिसङ्ख्यया मे कोटीश्चतस्रो दश चाहरेति । (रघुवंशे) - अत्र 'आहर' इति शब्दस्य प्रयोगः ।
२. त्वां कामिनां मनन्दूतीमुदाहरन्ति । (विक्रमोर्वशीये) - अत्र 'उदाहर' इति शब्दस्य प्रयोगः ।
३. स्त्रीसन्निकर्षं परिहर्तुमिच्छन्नन्तर्दधे भूतपतिः सभूतः । (कुमार.) - अत्र 'परिहर्तुम्' इति शब्दस्य प्रयोगः ।
४. विहरति हरिरिह सरसवसन्ते । (गीतगोविन्दे) - अत्र 'विहरति' इति शब्दस्य प्रयोगः ।
५. क्रोधं प्रभो संहर संहरेति यावत् गिरः खे चरतां चरन्ति । (कुमार.) - अत्र 'संहरति' इति शब्दस्य प्रयोगः ।

छात्रः गुरुवराः ! वयम् अनुगृहीताः स्मः । सत्यं कथितं भवता, एकस्य पदार्थस्य ज्ञानेन अनेकेषां पदार्थानां ज्ञानं भवति । यथा हृधातौ उपसर्गस्य प्रयोगव्यवस्था अस्माभिः श्रुता - तथैव वयं गम्धातोऽपि श्रोतुमिच्छामः ।

गुरुः अवगन्तुमिच्छन्ति भवन्तः, तर्हि कथयामि तालिकामाध्यमेन -

उपसर्गः+धातुः	संस्कृतम्	नेपाली	आङ्ग्लभाषा
गम् -	गच्छति -	जानु -	Go
आ + गम् -	आगच्छति -	आउनु -	Come
प्रति + गम् -	प्रतिगच्छति -	फर्कनु -	Come back
निर् + गम् -	निर्गच्छति -	बाहिर निस्कनु -	Go out
अनु + गम् -	अनुगच्छति -	पछि पछि जानु -	Goes after
अधि + गम् -	अधिगच्छति -	प्राप्त गर्नु -	Receive
उद् + गम -	उद्गच्छति -	माथि उड्नु र उड्नु -	Goes up, fly
अभि+उप्+गम् -	अभ्युपगच्छति -	स्वीकार गर्नु -	Aspect
प्रति+उद्+गम्-	प्रत्युद्गच्छति -	स्वागत गर्नु -	Welcome
अव् + गम् -	अवगच्छति -	जान्नु -	Know
सम् + गम् -	सङ्गच्छते (आ.प.)-	भेट्नु -	Meet

छात्रः अवश्यमेव उपसर्गप्रयोगेण क्रियापदप्रयोगे सरलता भवति । सत्यमेव भवद्भिः उक्तम् ।

गुरुः किम्, अध्यापकाः अपि असत्यं वदन्ति ?

छात्रः पुनः काव्यमहाकाव्यगतानि प्रयोगात्मकानि उदाहरणानि अपि श्रोतुमिच्छामः ।

गुरुः अतीव कुशलाः सन्ति भवन्तः, एतादृशाश्छात्राः गुरुप्रियाः भवन्ति, तव पितृचरणाः भागवतस्य व्याख्यातारः सन्ति। श्रुतं त्वया, पितुः मुखात्, '**प्रयच्छति गुरुप्रीतो वैकुण्ठं योगिदुर्लभम्**' इति शास्त्रवाक्यम् ।

छात्रः ते तु कथयन्ति, 'लौहचिपिटान्नमस्ति संस्कृतम्' ?

गुरुः परिश्रमं कुरु, परिश्रमस्य फलं मिष्टं भवति। आगच्छत काव्यगतानि उदाहरणानि शृणुत । यथा-

अधि + गम् = **तेभ्योऽधिगन्तुं निगमान्तविद्यां वाल्मीकिपार्श्वादिह पर्यटापि । (उत्तररामचरिते)**

प्रति उद् + गम् = **तदन्तरे सा विरराज धेनुः प्रत्युद्गता पार्थिवधर्मपत्न्या । (रघुवंशे)**

सम् + गम् = **शकुन्तला सखिभिः सङ्गच्छते । (शाकुन्तले)**

किमधिकं काव्यानि, महाकाव्यानि च पठन्तु बहूनि उदाहरणानि तत्र तत्र प्राप्यन्ते ।

संवादः '२'

छात्रः संस्कृतभाषा अतीव सरला इति गुरवः कथयन्ति ? परन्तु, अन्ये तु इयं भाषा कठिना, दुर्वेद्या, अत अनिवार्या नैव करणीया इति वदन्ति ?

गुरुः ते पूर्वाग्रहिणः सन्ति, स्वयं संस्कृतं नैव पठन्ति, अन्ये अपि संस्कृतं न पठन्तु इति धारणा तेषां मनसि विद्यते ।

छात्रः संस्कृतस्य विरोधे तेषां कः पूर्वाग्रहः ?

गुरुः अस्माकं संस्कृतिः सर्वोत्तमा अस्ति । प्राचीना अपि विद्यते । यावत् कालं संस्कृतं स्थास्यति, तावत् कालम्, सनातनसंस्कृतिः अक्षुण्णा च भवति । संस्कृताद् एव सभ्यतायाः विकासः जातः परन्तु, साम्प्रतं ते संस्कृतविरोधिनः एव सभ्यतायाःसंवाहकाः भवितुमिच्छन्ति । अतः संस्कृतं कठिनमस्ति, जनाः संस्कृतं न पठन्तु, न लिखन्तु, इति आक्षेपपूर्वकं व्यवहरन्ति । 'संस्कृतं पाठ्यक्रमे नैव स्थापनीयम्' इति सङ्घात्मकम् आन्दोलनमपि कुर्वन्ति । गभीरं रहस्यम् अस्ति अत्र, साम्प्रतं तु उपसर्गस्य अध्ययनप्रसङ्गे एव वयं केन्द्रिताः स्मः ।

अपरच्छात्रः उपसर्गस्य प्रयोगे एव वयं केन्द्रिताः भवितुमिच्छामः ।

गुरुः सत्यं कथयसि । आगच्छन्तु तावत्, 'नी नये' इति धातुः तु भवद्भिः पठितः ।

छात्रः आम् - अस्माभिः पठितः, तस्य रूपाणि तु नयति, नयतः, नयन्ति, नयते, नयेते, नयन्ते इत्यादीनि भवन्ति ।

गुरुः आगच्छत, उपसर्गस्य महत्त्वम् अवगच्छामः ।

उपसर्गः+धातुः	संस्कृतम्	नेपाली	आङ्ग्लभाषा
नी -	नयति -	लैजान्छ ।	Carry
प्र + नी -	प्रणयति -	बनाउँछ ।	Makes
आ + नी -	आनयति -	ल्याउँछ ।	Brings
अप + नी -	अपनयति -	हटाउँछ ।	Removes
परि + नी -	परिणयति -	विवाह गर्छ ।	Weds
निर् + नी -	निर्णयति -	निर्णय गर्छ ।	Give judgment
अनु + नी -	अनुनयति -	बनाउँछ ।	Entreats
उप + नी -	उपनयति -	व्रतबन्ध गर्छ ।	Does Upanayan Ceremony
वि + नी -	विनयते (आ.प.) -	कर दिन्छु ।	Give Tax
वि+अप्+नी-	व्यपनयति -	हटाउँछ ।	Remove

छात्रः वाक्यात्मकानि कानिचिद् उदाहरणानि अपि श्रोतुमिच्छामः ।

गुरुः तानि उदाहरणानि शृणुत - १. गोपाल ! त्वं कुपितं मित्रम् अनुनय ।

२. अद्य गृहे शङ्करार्चनम् अस्ति, शीघ्रं गङ्गाजलं विल्वपत्राणि च आनय ।

३. स न्यस्तशस्त्रो हरये स्वदेहमुपानयत् पिण्डमिवामिषस्य । (रघुवंशे)

४. सन्मार्गालोकनाय व्यपनयतु स वस्तामसीं वृत्तिमीशः ।

५. अपनेष्यामि ते दर्पम् । इत्यादि ।

छात्रः उपकृता स्मः गुरवः !

गुरुः जलनिस्सारणयन्त्रम् (ह्यान्डपाइप) दृष्टं भवद्भिः ।

छात्रः आम्, मम गृहे अपि अस्ति ।

गुरुः यदा कदा, तत् निर्जलमपि भवति ?

छात्रः आम्, प्रायः प्रातः जलं नैव भवति, तस्मिन् ।

गुरुः तदा भवन्तः किं कुर्वन्ति ?

छात्रः यः गृहे सर्वप्रथमः उत्तिष्ठति, स कमण्डलुपरिमितं जलं गृहीत्वा तत्र क्षिपति । तदा यन्त्रं सञ्चालितं भवति ।

गुरुः सञ्चालिते सति कति जलं तत आगच्छति ?

छात्रः यावत् आवश्यकम् ।

गुरुः स्थापितं केवलं कमण्डलुपरिमितमेव जलं तेनैव यन्त्रं सक्रियं जातम् । अनेनैव प्रकारेण वयं गुरवस्तु निर्देशकाः

केवलम् । परिश्रमस्तु भवद्भिः करणीयः । कमण्डलुपरिमितेन जलेन घटपूरणपरिमितम्, ततोऽपि अधिकं जलम् आयाति, तेनैव प्रकारेण गुरोः निर्देशनम् अनुसृत्य संस्कृतपठने अग्रेसरन्तु भवन्तः।

छात्रः मान्याः ! आचार्याः, ह्यः भवता कथितम्, 'शब्दरूपायनज्ञाने सरलविधिं श्वः पाठयिष्यामि' इति । अद्य अहं स्मारयितुम् इच्छामि । अनुचितं तु नैव जातम् ।

गुरुः कथम् अनुचितम् । वार्तालापे विषयाः अन्यत्र गच्छन्ति । सुष्ठु स्मारितं त्वया धन्यवादार्हः असि ।

छात्रः चत्वारः मुख्याः शब्दाः सन्ति । तेषां ज्ञानादेव वयं संस्कृतभाषायां सम्भाषणे लेखने च समर्थाः भवामः इति ।

गुरुः अहो, त्वम् अपि निपुणः जातः। साधु साधु। अनिवार्यान् शब्दान् परित्यज्य चत्वारः एव मुख्याः शब्दाः सन्ति इति मया कथितम्?

छात्रः के सन्ति ते अनिवार्याः ?

गुरुः 'युष्मद्, अस्मद्, तत्, यत्, इदम्, किम्' एते शब्दाः एव अनिवार्याः सन्ति । एतेषु तत्, यत्, इदम्, किम् शब्दाः अन्यैः सह किमपि साम्यं धारयन्ति, परन्तु युष्मदस्मदौ समानतां नैव धारयतः । एतेषाम् अनिवार्याणां ज्ञानं परित्यज्य चतुर्णामिव मुख्यानां रूपायनज्ञानेन प्रयोगकौशलेन च वयं संस्कृतभाषायां निर्भीकतया लेखने, सम्भाषणे च दक्षतां प्राप्स्यामः ।

छात्रः तर्हि अन्येषां का आवश्यकता ?

गुरुः सत्यम्, सत्यम्, संस्कृतवाङ्मयं विशालतमम् अस्ति । रामरमाहरिभगवतीशब्दानां रूपायनानि पुस्तके प्रस्तुतानि तेन युष्माकं संस्कृतज्ञानं परिपूर्णं भविष्यति। शनैःशनैः तदतिरिक्तानां शब्दानां ज्ञानं कर्तव्यम्। समग्रस्य संस्कृतवाङ्मयस्य गभीर-ज्ञानाय तु अन्येषाम् अपि ज्ञानम् आवश्यकम् अस्ति । सामान्यवार्तालापे तु चतुर्णां शब्दानां ज्ञानम् एव पर्याप्तम् अस्ति।

छात्रः तर्हि चतुर्णां रूपायनज्ञानविधिं शिक्षयन्तु भवन्तः ।

गुरुः अकारान्तेषु - रामशब्दः, पुंलिङ्गसर्वनामवाचकसर्वशब्दः, नपुंसकलिङ्गस्य पुस्तकशब्दश्च वर्तन्ते । अकारान्तानां समेषां शब्दानां रूपायनज्ञानं कृत्वा उपर्युक्तशब्दत्रयसामान्येन एव अस्माभिः प्रयोगः करणीयः ।

छात्रः गुरवः ! किम् उपर्युक्तस्य शब्दत्रयस्य माध्यमेन एव समस्तानाम् अकारान्तशब्दानां ज्ञानं सम्भवम् ? तर्हि तु अस्माकं कृते महान् लाभः ।

गुरुः अवश्यं सम्भवम् । शास्त्रिकक्षायाम् अधीयानाः स्थ यूयम् । सामान्यतया संस्कृतव्याकरणस्य प्रकृतिं अवगच्छथ । यथा रामशब्दस्तथैव अकारान्तः सर्वशब्दः अस्ति । रामशब्दस्य प्रथमायाः बहुवचने - रामाः इति रूपं भवति चेत् सर्वशब्दस्य प्रथमायाः बहुवचने सर्वे इति रूपं भवति । रामशब्दस्य चतुर्थ्याः एकवचने रामाय इति रूपं भवति चेत् सर्वशब्दस्य चतुर्थ्याः एकवचने सर्वस्मै इति रूपं भवति । रामशब्दस्य पञ्चम्याः एकवचने - रामात् इति रूपं भवति चेत् सर्वशब्दस्य पञ्चम्याः एकवचने सर्वस्मात् इति रूपं भवति । रामशब्दस्य षष्ठ्याः बहुवचने - रामाणाम् इति रूपं भवति चेत् सर्वशब्दस्य षष्ठ्याः बहुवचने - सर्वेषाम् इति रूपं भवति । रामशब्दस्य सप्तम्याः एकवचने - रामे इति रूपं भवति चेत् सर्वशब्दस्य सप्तम्याः एकवचने -सर्वस्मिन् इति रूपं भवति । अतः रामसर्वशब्दयोः पञ्चसु स्थानेषु एव भिन्नता दृश्यते । अन्येषु च रूपेषु समानता दृश्यते । तथैव रामशब्दस्य पुस्तकशब्देन सह प्रथमा-द्वितीयाविभक्त्योः अन्तरं दृश्यते, अन्यत्र नैव दृश्यते। यथा - रामशब्दस्य प्रथमाविभक्तौ - रामः, रामौ, रामाः इति रूपाणि भवन्ति । पुस्तकशब्दस्य प्रथमाविभक्तौ - पुस्तकम्, पुस्तके, पुस्तकानि इति रूपाणि भवन्ति । रामशब्दस्य द्वितीयाविभक्तौ - रामम्, रामौ, रामान् इति रूपाणि भवन्ति । पुस्तकशब्दस्य द्वितीयाविभक्तौ - पुस्तकम्, पुस्तके, पुस्तकानि इति रूपाणि भवन्ति । अतः पञ्चसु स्थानेषु एव भिन्नता वर्तते । युष्मासु कः सम्यक् एतां भिन्नतां ज्ञातुं नैव शक्नोति ? अर्थात् शक्नोति ।

छात्रः पुनश्च, गुरव! विभिन्नरूपेषु कुत्रचन णत्वं भवति, क्वचन णत्वं नैव भवति, तथैव क्वचन सत्वं भवति, क्वापि षत्वं भवति । एतत् परिवर्तनं केन कारणेन जायते इति मम मनसि चिन्ता वर्तते ।

गुरुः तस्याः अपि औषधम् अस्ति ।

छात्रः गुरुं विना औषधं कः दातुं शक्नोति ?

गुरुः कुशलवैयाकरणात् ज्ञानरूपम् औषधम् ग्रहीतुं शक्नुमः । रूपेषु कुत्र सत्वं भवति, कुत्र च षत्वं भवति, कुत्र णत्वं भवति, कुत्र नत्वं भवति इति तत्त्वं गुरुः 'आदेशप्रत्यययोः', 'अट्कुप्वाङ्नुंव्यवायेऽपि' इत्यादिसूत्राणां माध्यमेन पाठयति । गुरोः उपदेशस्य अध्ययनेन मननेन च तव सर्वा समस्या निर्मूला भविष्यतीति ।

छात्रः एतज्ज्ञानमात्रेण अकारान्तानां समेषां ज्ञानं परिपूर्णं जातम् ?

गुरुः अथ किम् ?

केही दैनिक-व्यवहारोपयोगी-क्रियापदहरू :-

				वर्तमान काल	भूतकाल	भविष्यत् काल	आज्ञार्थक अवस्था
	उपसर्ग	धातु	अर्थ	**प्रथम अवस्था**	**द्वितीय अवस्था**	**तृतीय अवस्था**	**चतुर्थ अवस्था**
•		भू	**हुनु**	भवति	अभवत्	भविष्यति	भवतु
	अनु +	भू	**अनुभवगर्नु**	अनुभवति	अन्वभवत्	अनुभविष्यति	अनुभवतु
	परा +	भू	**हराउनु**	पराभवति	पराभवत्	पराभविष्यति	पराभवतु
	परि +	भू	**तिरस्कार गर्नु**	परिभवति	पर्यभवत्	परिभविष्यति	परिभवतु
•		अय्	**जानु**	अयते	आयत	आयिष्यते	अयताम्
	परा +	अय्	**भाग्नु**	पलायते	पलायत	पलायिष्यते	पलायताम्
•		ईक्ष्	**हेर्नु**	इक्षते	ऐक्षत.	ईक्षिष्यते	ईक्षताम्
	अप +	ईक्ष	**ध्यानदिनु**	अपेक्षते	अपैक्षत	अपेक्षिष्यते	अपेक्षताम्
	प्रति +	ईक्ष्	**पर्खनु**	प्रतीक्षते	प्रत्यैक्षत	प्रतीक्षिष्यते	प्रतीक्षताम्
	उप +	ईक्ष्	**ध्यान न दिनु**	उपेक्षते	उपैक्षते	उपेक्षिष्यते	उपेक्षयताम्
•		कृ	**गर्नु**	करोति	अकरोत्	करिष्यति	करोतु
	प्र +	कृ	**जबर्जस्ती गर्नु**	प्रकुरूते	प्राकुरूत	प्रकरिष्यते	प्रकुरुताम्
	अप +	कृ	**अपकार गर्नु**	अपकरोति	अपाकरोत्	अपकरिष्यति	अपकरोतु
	उप +	कृ	**उपकार गर्नु**	उपकरोति	उपाकरोत्	उपकरिष्यति	उपकरोतु
•	आ +	चर	**व्यवहार गर्नु**	आचरति	आचरत्	आचरिष्यति	आचरतु
•	अव +	तृ	**ओर्लनु**	अवतरति	अवातरत्	अवतरिष्यति	अवतरतु
	उत् +	तृ	**पौरिनु**	उत्तरति	उदतरत्	उत्तरिष्यति	उत्तरतु
•	प्रति+आ+	वृत्	**फर्काउनु**	प्रत्यावर्तते	प्रत्यावर्तत	प्रत्यावर्तिष्यते	प्रत्यावर्तताम्
	अति+	क्रम्	**हिडनु**	क्रामति	अक्रामत्	क्रमिष्यति	क्रामतु
•		क्रम्	**उलंघन गर्नु**	अतिक्रामति	अत्यक्रामत्	अतिक्रमिष्यति	अतिक्रामतु
	आ +	क्रम्	**आक्रमण गर्नु**	आक्रमते	आक्रमत	आक्रमिष्यते	आक्रमताम्
	उप +	क्रम्	**आरम्भ गर्नु**	उपक्रमते	उपाक्रमत	उपक्रमिष्यते	उपक्रमताम्
	परि +	क्रम्	**परिक्रमा गर्नु**	परिक्रामति	पर्यक्रामत्	परिक्रमष्यिति	परिक्रामतु
•		अर्च्	**पूजा गर्नु**	अर्चति	आर्चत्	अर्चिष्यति	अर्चति
•		अर्द्	**सताउनु**	अर्दयति	आर्दयत्	अर्दयिष्यति	अर्दयतु
•		आन्दोल्	**आन्दोलन गर्नु**	आन्दोलयति	आन्दोलयत्	आन्दोलयिष्यति	आन्दोलयतु
•		खण्ड	**तोड्नु भाच्नु**	खण्डयति	अखण्डयत्	खण्डयिष्यति	खण्डयतु
•		चित्र्	**चित्र बनाउनु**	चित्रयति	अचित्रयत्	चित्रयिष्यति	चित्रयतु
•		चिन्ह	**चिन्ह लगाउनु**	चिन्हयति	अचिन्हयत्	चिन्हयिष्यति	चिन्हयतु
•		चुम्ब्	**मोईखानु**	चुम्बति	अचुम्बत्	चुम्बिष्यति	चुम्बतु
•		चूष्	**चूस्नु**	चूषति	अचूषत्	चूषिष्यति	चूषतु
•		जृम्भ्	**हाई काड्नु**	जृम्भते	अजृम्भत	जृम्भिष्यते	जृम्भताम्
•		जृ	**बुढो हुनु**	जीर्यति	अजीर्यत्	जरिष्यति	जीर्यतु

	उपसर्ग	धातु	अर्थ	प्रथम अवस्था	द्वितीय अवस्था	तृतीय अवस्था	चतुर्थ अवस्था
•		दण्ड	दण्ड दिनु	दण्डयति	अदण्डयत्	दण्डयिष्यति	दण्डयतु
•		दह	डढाउनु	दहति	अदहत्	धक्षति	दहतु
•		दुष्	बिगार्नु	दुष्यति	अदुष्यत्	दोक्षति	दुष्यतु
•		द्रु	पगाल्नु	द्रवति	अद्रवत्	द्रोष्यति	द्रवतु
•		धूप	सुकाउनु	धूपायति	अधूपायत्	धूपायिष्यति	धूपायतु
•		पण्	किन्नु.	पणते	अपणत	पणिष्यते	पणताम्
•		पर्द्	पादनु	पर्दते	अपर्दत	पर्दिष्यते	पर्दताम्
•		पश	बाध्नु	पाशयति	अपाशयत्	पाशयिष्यति	पाशयतु
•		पीड	दुःख दिनु	पीडयति	अपीडयत्	पीडयिष्यति	पीडयतु
•		पुष	पाल्नु	पोषयति	अपोषयत्	पोषयिष्यति	पोषयतु
•		पूर	पूरा गर्नु	पूरयति	अपूरयत्	पूरयिष्यति	पूरयतु
•		प्लु	उफ्रनु	प्लवते	अप्लवत	प्लोष्यते	प्लवताम्
•		भक्ष्	खानु	भक्षयति	अभक्षत्	भक्षयिष्यति	भक्षयतु
•		भर्त्स्	गाली गर्नु	भर्त्सयते	अभर्त्सयत	भर्त्सयिष्यते	भर्त्सयताम्
•		मण्ड्	सजाउनु	मण्डयति	अमण्डयत्	मण्डयिष्यति	मण्डयतु
•		मान्	आदर गर्नु	मानयति	अमानयत्	मानयिष्यति	मानयतु
•		मार्ग्	खोज्नु	मार्गयति	अमार्गयत्	मार्गयिष्यति	मार्गयतु
•		मुच्	मुक्त गर्नु	मोचयति	अमोचयत्	मोचयिष्यति	मोचयतु
•		मृग्	खोज्नु	मृगयते	अमृगयत	मृगयिष्यते	मृगयताम्
•		मृष्	क्षमा दिनु	मर्षयति	अमर्षयत्	मर्षयिष्यति	मर्षयतु
•	नि +	यन्त्र्	नियंत्रित गर्नु	यन्त्रयति	अयन्त्रयत्	यन्त्रयिष्यति	यन्त्रयतु
•		यभ्	सम्भोग गर्नु	यभति	अयभत्	यप्स्यते	यभतु
•		यापि	समय बिताउनु	यापयति	अयापयत्	यापयिष्यति	यापयतु
•		रस्	स्वाद दिनु	रसयति	अरसयत्	रसयिष्यति	रसयतु
•		रूप्	रूप बनाउनु	रूपयति	अरूपयत्	रूपयिष्यति	रूपयतु
•		लक्ष्	उद्देश्य बनाउनु	लक्षयति	अलक्षयत्	लक्षयिष्यति	लक्षयतु
•		लङ्घ	नाघ्नु	लङ्घयति	अलङ्घयत्	लङ्घयिष्यति	लङ्घयतु
•		लड	माया गर्नु	लाडयति	अडालयत्	लाडयिष्यति	लाडयतु
•		लुभ	लोभ गर्नु	लुभ्यति	अलुभ्यत्	लोभिष्यति	लुभ्यतु
•		वाच	पढ्नु, बाच्नु	वाचयति	अवाचयत्	वाचयिष्यति	वाचयतु
•		वञ्च	ठग्नु	वञ्चयते	अवञ्चयत	वञ्चयिष्यते	वञ्चयताम्
•	नि +	वेद	निवेदन गर्नु	निवेदयते	न्यवेदयत	निवेदयिष्यते	निवेदयताम्
•		वीज	पंखा हल्लाउनु	वीजयते	अवीजयत	वीजयिष्यते	विजयताम्
•		वृ	हटाउनु र ढाक्नु	वारयति	अवारयत्	वारयिष्यति	वारयतु
•		वृज	त्यागनु	वर्जयति	अर्वजयत्	वर्जयिष्यति	वर्जयतु

उपर्सग	धातु	अर्थ	प्रथम अवस्था	द्वितीय अवस्था	तृतीय अवस्था	चतुर्थ अवस्था
	शान्	शान लगाउनु	शींशांसति	अशींशांसत्	शीशांसिष्यति	शींशांसतु
आ	श्रि	आश्रय लिनु	आश्रयति	आश्रयत्	आश्रयिष्यति	आश्रयतु
	सान्त्व्	सान्त्वना दिनु	सान्त्वयति	असान्त्वयत्	सान्त्वयिष्यति	सान्त्वयतु
	सूच्	सूचना दिनु	सूचयति	असूचयत्	सूचयिष्यति	सूचयतु
	सूत्र्	संक्षिप्त गर्नु	सूत्रयति	असूत्रयत्	सूत्रयिष्यति	सूत्रयतु
आ +	ह्वे	बोलाउनु	आह्वयति	आह्वयत्	आह्वयिष्यति	आह्वयतु

'४'

केही पशु पक्षीहरूको बोलिका लागि प्रयुक्त क्रियापदहरू

बुक्क	कुकुरको भुकाई	उदा० - कुकुरहरू भुक्छन्	-	कुक्कुरा बुक्कन्ति ।
काय्	कौवाको काँ काँ	उदा० - कौवाहरू कराउछन्	-	काकाः कायन्ति ।
रास्	गदाहरूको ध्वनि	उदा० - गधाहरू चिल्लाउँछन्	-	गर्दभाः रासन्ते ।
क्रुश	श्यालहरूको रूआई	उदा० - श्यालहरू रून्छन्	-	क्रोष्टारः क्रोशन्ति ।
रम्भ्	गाई भैसीहरूको शब्द	उदा० - गाईभैसीहरू कराउछन्	-	गावः महिष्यः च रम्भन्ते ।
हेष	घोड़ाहरूको शब्द	उदा० - घोड़ाहरू हिनहिनाउँछन्	-	अश्वाः हेषन्ते ।
चीभ्	चराहरूको चिर् चिर्	उदा० - चराहरू चिर् चिर् गर्छन्	-	पक्षिणः चीभन्ते ।
षीव	बिरालाको म्याँउ म्याँउ	उदा० - बिरालाहरू म्याँउ-२ गर्छन्	-	विड़ालाः षीवन्ति ।
रू	म्यातोहरूको ट्वार-२	उदा० - म्यागुताहरू कराउछन्	-	दर्दुराः रूवन्ति ।
रस्	व्यासाहरूको बोली	उदा० - व्यासाहरू कराउछन्	-	वृकाः रसन्ति ।
गर्ज्	सिंहको गर्जन	उदा० - सिंहहरू गर्जन्छन्	-	सिंह गर्जन्ति नदन्ति च ।
वृन्ह्	हात्तीहरूको स्वर	उदा० - हात्तीहरू चिन्याड्दछन्	-	गजाः वृंहन्ति ।
फुत्कृ	सर्पाको फुन्कार	उदा० - सर्पाहरू फुंकार्दछन्	-	सर्पाः फुत्कुर्वन्ति ।
गुञ्ज	भ्रमराहरूको गुञ्जन	उदा० - भ्रमराहरू गुँजनछन्	-	भ्रमराः गुञ्जन्ति ।
कूज	कोइलीको कूहू कूहू	उदा० - कोइलीहरू कुहू कूहू गर्छन्	-	पिकाः कूजन्ति ।